

University of Groningen

Friese sterkten in economisch perspectief

Bolhuis, Valentijn

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

2004

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Bolhuis, V. (2004). Friese sterkten in economisch perspectief: toekomstvisie op de ruimtelijk-economische ontwikkeling van Friesland.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

RUG

Friese sterkten in economisch perspectief

Toekomstvisie op de
ruimtelijk-economische
ontwikkeling van de provincie
Friesland

Valentijn Bolhuis

EC 151

2004

Friese sterkten in economisch perspectief

Friese sterkten in economisch perspectief

Toekomstvisie op de ruimtelijk-economische ontwikkeling van de
provincie Friesland

Valentijn Bolhuis

EC 151

Groningen, 2005

Rijksuniversiteit Groningen

Wetenschapswinkel Economie
& Bedrijfskunde

CIP-GEGEVENS KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, DEN HAAG

Friese sterkten in economisch perspectief – Toekomstvisie op de ruimtelijk-economische ontwikkeling van de provincie Friesland, Valentijn Bolhuis, Groningen: Wetenschapswinkel Economie & Bedrijfskunde (Publicatiereeks Wetenschapswinkel Economie & Bedrijfskunde EC 151)

-Met literatuurlijst.

ISBN 90-5803-3045-8

NUR 780

Wetenschapswinkel Economie & Bedrijfskunde RuG
Onderzoeksbureau en stageloket

Begeleidende docenten: dr. H.F. Lanting, prof.dr.mr. C.J. Jepma
Begeleiding wetenschapswinkel: drs. E. Kamphuis
Betrokken maatschappelijke organisatie: VVD-Statenfractie Fryslân

Adres:
Wetenschapswinkel Economie & Bedrijfskunde
Coördinatoren: drs. E. Kamphuis en drs. F.J. Sijtsma
Secretariaat: H.W. Janssen
Postbus 800
9700 AV Groningen
Tel. 050-363 7182 / 3754 / 3810
Fax 050-363 3720
e-mail: wewi@eco.rug.nl
internet: www.rug.nl/wewi/eb

Copyright 2005 Wetenschapswinkel Economie & Bedrijfskunde, Rijksuniversiteit Groningen, Groningen

Voorwoord

Voor u ligt een rapport van de Wetenschapswinkel Economie en Bedrijfskunde van de Rijksuniversiteit Groningen. De VVD-Statenfractie Fryslân heeft opdracht gegeven tot dit rapport omdat de structuurgelden uit Europa en de rijksgeldstromen (de Langman-gelden en de ZZL) dreigen weg te vallen. Friesland zal daarom moeten zoeken naar wegen om op eigen kracht economisch vooruitgang te boeken voor het geval die gelden daadwerkelijk wegvallen. Overigens is de VVD-fractie van mening dat – mogen de genoemde geldstromen wel of deels intact blijven – dit onderzoeksrapport een bijdrage kan leveren aan een zinvolle besteding van die middelen.

Wij hebben gekozen voor de Wetenschapswinkel van de RuG, aangezien wij een onafhankelijk, inventariserend en wetenschappelijk getoetst rapport willen hebben als uitgangspunt voor de discussie in Friesland over de strategie voor de toekomst. Er is de afgelopen jaren natuurlijk al een groot aantal rapporten en toekomstvisies verschenen. Binnen de VVD bestond echter behoefte om de kennis uit deze rapporten en beleidsnota's te bundelen en helder naast elkaar te zetten. Wat zijn nu de sterkten en zwakten van onze Friese economie en waar liggen kansen en bedreigingen? En hoe kunnen we daar optimaal gebruik van maken?

In 2004 is in de media een uitgebreide discussie geweest over de Langman-gelden en het gewenste toekomstbeeld voor Friesland. In die discussie zijn beelden geschetst als 'Friesland als woonprovincie' en 'Friesland als centrum voor kennis en innovatie'. Vanuit de provincie is op die discussie in de media eigenlijk nauwelijks gereageerd. De visie van het provinciaal bestuur voor de toekomstige ruimtelijke-economische structuur is onveranderd gebleven: we zetten in op het ontwikkelen van de kernzones. Het provinciaal bestuur houdt vast aan de mal en de contramal. De VVD-fractie is op zich voor de mal-contramal gedachte, maar vindt wel dat we als provincie ook moeten durven kijken naar kansen die misschien op het eerste gezicht minder goed passen in die gedachte. Zoals bijvoorbeeld het idee om Friesland meer als woonprovincie te profileren.

We hebben de Wetenschapswinkel gevraagd drie perspectieven die toen in de media-discussie naar voren kwamen - Friesland als woon-provincie, het mal-contramal-model en Friesland als centrum voor kennis en innovatie – af te zetten tegen de sterke kanten en kansen die Friesland biedt. Op deze manier hopen wij als fractie een beeld te krijgen welk van de perspectieven, of welke combinatie hiervan kan leiden tot versterking en verbreding van de Friese economie.

De aanbevelingen uit het rapport wil de VVD-fractie gebruiken om kansrijke projecten en initiatieven in de praktijk te gaan bekijken. De uitkomsten van het onderzoek en deze

werkbezoeken willen we bespreken met betrokken organisaties en burgers. Op basis daarvan zal de VVD vervolgens haar lijn bepalen. Waar zien wij kansen liggen die door de provincie kunnen worden benut of versterkt?

U hoort dus nog van ons!

Tine Bijstra, fractievoorzitter VVD-Statenfractie Fryslân

Samenvatting en conclusie

Samenvatting

Van oudsher wijkt de economische situatie van Noord-Nederland af van de rest van het land en bestaat er een economisch faseverschil tussen het Noorden en de andere regio's; de noordelijke economie is minder robuust en door de sectorstructuur meer conjunctuurgevoelig. Om het faseverschil te verkleinen, de economie te herstructureren en een versterkte en duurzame groei te realiseren, heeft het kabinet in 1998 besloten het Noorden financieel te ondersteunen voor de periode 2000-2010. In de nota 'Pieken in de Delta' staat dat het kabinet de extra economische steun aan Noord-Nederland na 2006 wil beëindigen. Dit houdt echter niet in dat het Noorden helemaal geen steun meer krijgt, maar het perspectief op basis waarvan de steun wordt toegekend, verandert en daardoor is de steun aan het Noorden niet meer als vanzelfsprekend. Een levendige maatschappelijke discussie in de media over de toekomst van het Noorden was het gevolg van deze nota. Uit deze discussie over het ruimtelijk-economische en regionale beleid kunnen drie hoofdlijnen – of perspectieven – worden afgeleid, namelijk 'Friesland als woonprovincie', 'doorgaan met het huidige kernzonebeleid' en 'Friesland als centrum voor kennis en innovatie'. De vraag die in dit rapport is onderzocht is welke van die drie perspectieven het beste aansluit bij de sterkten en kansen van de provincie Friesland. Hiertoe zijn eerst de drie perspectieven omschreven en ingevuld. Vervolgens zijn op basis van interviews en beleidsrapporten de sterke en zwakke punten en de kansen en bedreigingen voor de economische ontwikkeling van de provincie Friesland geanalyseerd. Met behulp van een capaciteitanalyse is onderzocht welk van de sterke punten van Friesland onderscheidend zijn en welke zwakten structureel zijn. Op basis hiervan is voor elk van de perspectieven een te volgen strategie voor de provincie geformuleerd en geanalyseerd welk perspectief het meest kansrijk is.

Conclusie

Elke van de drie perspectieven waarop deze studie zich heeft gericht – wonen, kernzones en kennis en innovatie - richt zich op een eigen wijze van economische ontwikkeling en is gebaseerd op verschillende competenties en kansen.

Het perspectief WoZoTo (wonen, zorg, toerisme/recreatie) richt zich op hoogwaardig wonen in combinatie met zorg, cultuur en toerisme/recreatie. Het perspectief omvat het plan om vooral in te zetten op woningbouw om economische ontwikkeling te stimuleren. In de komende 10 jaar moeten landelijk een miljoen nieuwe woningen verrijzen en omdat in de Randstad de ruimte hiervoor niet is te vinden, komt de vraag naar voren in hoeverre Friesland als moderne woonprovincie kan functioneren. Dit zou kunnen worden versterkt door de

ontwikkeling van geavanceerde zorgactiviteiten en recreatiemogelijkheden, welke in samenhang met de woonmogelijkheden in de nabijheid van een aantrekkelijke kleinsteedse omgeving een zeer aantrekkelijke leefomgeving kunnen creëren. Ook vanwege de toenemende vergrijzing zal in deze strategie wonen gecombineerd moeten worden met zorg. Hierbij valt te denken aan het ontwikkelen van woongemeenschappen voor ouderen in combinatie met zogenaamde zorgboulevards.

Dit perspectief sluit duidelijk het meest aan op de competenties van de provincie Friesland, kan de zwakke punten en de kansen benutten en heeft weinig te lijden van de geconstateerde bedreigingen. De focus ligt hierbij op: een hoogwaardig niveau van alle aspecten van de zorgverlening, de natuurlijke omgeving, de eigen culturele waarden en de duurzame ontwikkeling van het landelijk gebied. De provincie leent zich voor deze strategie, vanwege de aanwezige rust, ruimte, het fraaie en afwisselende landschap en de gunstige ligging ten opzichte van de Randstad. Het is mogelijk om in deze sectoren tot innovatie te komen, wanneer creatieve vernieuwing wordt gezocht. Verzorgende sectoren kunnen bijvoorbeeld bijdragen aan het innoverend vermogen van de provincie, indien innoverende woonprojecten (al dan niet speciaal voor ouderen) kunnen worden geconcentreerd in of bij een zorgzone en alle vereiste voorzieningen op een hoog niveau kunnen aanbieden. Toerisme en recreatie kan worden ontwikkeld op basis van integratie met cultuur en/of op basis van duurzaamheidsconcepten en mede daardoor bijdragen aan het in het algemeen vergroten van de leefbaarheid in de provincie, enz..

Het perspectief Kernzones richt zich op de concentratie van wonen en bedrijvigheid in de economische kernzones – om de agglomeratie-effecten zoveel mogelijk te benutten en de nadelen van mobiliteit zoveel mogelijk te beperken – en zet in op een sterke groei van deze zones. Door de concentratie wordt duidelijk onderscheid gemaakt tussen de kernzones en het landelijk gebied, vooral om het landschap te sparen.

Dit perspectief sluit niet typisch aan op de onderscheidende competenties van de provincie Friesland, lijkt niet duidelijk in te spelen op de bestaande kansen, kan last krijgen van de dreiging die uitgaat van de internationalisering en verschuiving richting diensten en innovatie, en is daardoor risicovol. Op de korte termijn valt van dit perspectief niet al te veel te verwachten. Op de langere termijn zou een versterking van de infrastructuur (door de verdere ontwikkeling van de Noord-corridor, een snelle treinverbinding met de Randstand en het liefst ook met Noordoost Europa) kunnen bijdragen aan een duurzame groei van de kernzones; de bijbehorende strategie zou daarop gericht moeten zijn. De twee bestaande, complementaire kernzones moeten zich dan vooral richten op stuwende bedrijvigheid, terwijl het landelijk gebied de lokale bedrijvigheid – vaak in verzorgende sectoren – kan opvangen.

Het perspectief Kennis & innovatie heeft te kampen met de zwakke punten van de provincie: het lage aandeel stuwende bedrijvigheid, het grote aandeel van een weinig innovatieve

quartaire sector en vooral het relatief lage scholingsniveau en het beperkte innoverende vermogen van het Friese bedrijfsleven. De succesansen ervan moeten dan ook niet te hoog worden ingeschat.

Dit perspectief heeft de beste kansen door voort te bouwen op de aanwezige kennis en ervaring op het gebied van agribusiness, water(zuiverings)technologie (Wetsus) en duurzame energie (Energy Valley). Indien men zou willen inzetten op dit perspectief, betekent dit dat men innovatie in deze sectoren sterk zal moeten stimuleren. De provincie heeft bovendien alleen kansen om zich tot een innovatiegebied te ontwikkelen, wanneer de kennisuitwisseling tussen bedrijven, kennisinstellingen en overheden - in combinatie met een betere kennisinfrastructuur op deze terreinen - wordt verbeterd.

De drie perspectieven overziende, kan op basis van een analyse van de sterkten, zwakten, kansen en bedreigingen ter zake van de Friese economie worden geconcludeerd dat het perspectief wonen, zorg, toerisme/recreatie (WoZoTo) de beste perspectieven en de minste risico's biedt.

Het perspectief Kernzones lijkt weinig kansrijk en biedt op termijn alleen kansen indien men er in slaagt substantiële, stuwende, internationaal concurrerende bedrijvigheid aan te trekken en de omringende infrastructuur, logistiek en bereikbaarheid te verbeteren.

Het perspectief Kennis&innovatie sluit niet duidelijk aan bij de bestaande competenties en heeft alleen kans van slagen indien men zich concentreert op agribusiness, water(zuiverings)technologie en duurzame energie enerzijds en op een versterking van de samenwerking met de daarop gerichte kennisinfrastructuur ook buiten de provincie, anderzijds.

Inhoudsopgave

Voorwoord	5
Samenvatting en conclusie	7
Samenvatting	7
Conclusie	7
1 Inleiding	13
1.1 Aanleiding	13
1.2 Probleemstelling	14
1.3 Doelstelling	14
1.4 Onderzoeksvragen	15
1.5 Onderzoeksmethode	15
1.6 Beperkingen	17
1.7 Vooruitblik	17
2 Perspectieven	19
2.1 Inleiding	19
2.2 Perspectief wonen	19
2.3 Perspectief kernzones	21
2.4 Perspectief kennis & innovatie	21
2.5 Conclusie	23
3 Achtergrond faseverschil	25
3.1 Inleiding	25
3.2 Economisch faseverschil	25
3.3 Kompas voor het Noorden	26
3.4 Verklaringen van interregionale welvaartsverschillen	27
3.5 Conclusie	28
4 De Friese economie	29
4.1 Inleiding	29
4.2 Ruimtelijke structuur	29
4.3 Economische structuur	31
4.4 Sociaal-economische ontwikkelingen	33
4.5 Conclusie	37
5 Beleidsanalyse	39
5.1 Inleiding	39
5.2 Europees beleid	39
5.3 Nationaal beleid	43
5.4 Interprovinciaal beleid	48
5.5 Provinciaal beleid	51
5.6 Consequenties van het beleid	53
5.7 Conclusie	54
6 Analyse	55
6.1 Inleiding	55
6.2 Capaciteitanalyse	55
6.3 Conclusie	59
Literatuurlijst	63

Lijst van gebruikte afkortingen	67
Verklarende woordenlijst	69

1 Inleiding

Van oudsher wijkt de economische situatie van Noord-Nederland af van de rest van het land en bestaat er een economisch faseverschil tussen het Noorden en de andere regio's; de noordelijke economie is minder robuust en door de sectorstructuur meer conjunctuurgevoelig. Dit uit zich onder andere in meer werkloosheid, een naar verhouding lage arbeidsparticipatie en minder stuwende bedrijvigheid. Daarnaast is, ten opzichte van de rest van Nederland, het aandeel van productie – landbouw, industrie en bouwnijverheid – traditioneel groter dan dat van handel en zakelijke dienstverlening, hoewel kan worden geconstateerd dat sprake is van een verschuiving naar producten met een hogere toegevoegde waarde.

Om het faseverschil te verkleinen, de economie te herstructureren en een versterkte en duurzame groei te realiseren, heeft het kabinet in 1998 besloten het Noorden financieel te ondersteunen voor de periode 2000-2010. Hierbij moeten nieuwe banen worden gecreëerd, moet de economie robuuster worden en moet de bijdrage aan de nationale welvaart worden vergroot. De noordelijke economie ontwikkelt zich tegenwoordig in ongeveer hetzelfde tempo als Nederland als geheel. Ten opzichte van het verleden is de achterstand in het groeitempo inmiddels ingelopen, mede als gevolg van het gevoerde regionaal economische beleid. Door de in het verleden opgelopen achterstand loopt Noord-Nederland echter nog wel enkele passen achter.

1.1 Aanleiding

In de nota 'Pieken in de Delta' staat dat het kabinet de extra economische steun aan Noord-Nederland na 2006 wil beëindigen¹. Het gaat hier om 61 miljoen euro per jaar die het Ministerie van Economische Zaken (EZ) zou hebben verstrekt aan het Kompas voor het Noorden, een programma om de economie van het Noorden qua inkomen per hoofd op hetzelfde peil te brengen als het gemiddelde van Nederland. Het kabinet stelt voor vooral in te zetten op kansrijke regio's en te investeren in projecten met een nationaal rendement.

De gerichte aandacht voor regio's die kampen met achterstands- of herstructureringsproblemen verdwijnt naar de achtergrond, omdat het stimuleringsbeleid van zowel het kabinet als de Europese Commissie zich na 2006 voornamelijk richt op het verder versterken van de gebieden die reeds een stevige uitgangspositie hebben. Juist in die topregio's willen kabinet en commissie het concurrentie- en innovatievermogen vergroten en ruimtelijke knelpunten wegwerken, vooral in internationaal perspectief. Doordat de Europese steun voor een belangrijk deel afhankelijk is van het nationale economische beleid, kan de uiteindelijke steun

---

¹ *Pieken in de Delta*, 2004, pagina 50

nòg lager uitvallen². Dit houdt echter niet in dat het Noorden helemaal geen steun meer krijgt, maar het perspectief op basis waarvan de steun wordt toegekend, verandert en daardoor is de steun aan het Noorden niet meer als vanzelfsprekend.

Een levendige maatschappelijke discussie in de media over de toekomst van het Noorden was het gevolg van deze nota. Uit deze discussie over het ruimtelijk-economische en regionale beleid kunnen drie drie hoofdlijnen – of perspectieven – worden afgeleid, namelijk ‘Friesland als woonprovincie’, ‘doorgaan met het huidige kernzonebeleid’ en ‘Friesland als centrum voor kennis en innovatie’³. De vraag rijst nu welke van die drie perspectieven nu het beste aansluit bij de sterkten en van de provincie Friesland⁴.

1.2 Probleemstelling

Als gevolg van het gewijzigde overheidsbeleid moeten regio’s meer uitgaan van hun eigen potenties wat betreft ruimtelijk-economische ontwikkeling en provincies en gemeenten krijgen daar door de nieuwe sturingsfilosofie alle ruimte voor. Een totaalvisie voor Friesland – en wellicht ook voor Groningen en Drenthe – lijkt echter nog niet duidelijk te zijn uitgekristalliseerd. Daarom is het van belang een duidelijke beeld te krijgen van de sterke en zwakke punten en kansen en bedreigingen, op basis waarvan een visie op de toekomst kan worden gevormd. Hierbij wordt gekeken in hoeverre de perspectieven (of combinatie van perspectieven) die uit de discussie naar voren zijn gekomen daar het beste bij aansluiten.

De probleemstelling waar dit onderzoek antwoord op geeft, is:

Welke mogelijkheden tot ruimtelijk-economische ontwikkeling bieden de sterkten en zwakten van de provincie Friesland?

1.3 Doelstelling

De doelstelling van dit onderzoek is het doen van aanbevelingen voor een economische ontwikkelingsstrategie met betrekking tot het toekomstig ruimtelijk-economisch beleid van de provincie Friesland door het in beeld brengen van de eigen potenties van de provincie. De opdrachtgever zal het onderzoek als basis gebruiken om een visie op de economische toekomst van Friesland op te stellen. Hierbij zullen de mogelijkheden die uit de perspectieven

---

² De afgesproken financiële steun voor de infrastructuur (€ 550 miljoen tot 2010), voor een snelle treinverbinding met de Randstad (€ 2,7 miljard) en voor het Waddenfonds (€ 500 miljoen) blijven wel geldig.

³ De drie perspectief hoeven elkaar niet uit te sluiten en komen in willekeurige volgorde aan de orde.

⁴ Zie ook het voorwoord van de vvd-Statenvructie Fryslân.

naar voren komen, worden omgezet in concrete plannen en projecten. De belangrijkste doelstellingen kunnen als volgt worden samengevat:

- Inzicht krijgen in zowel de sterke en zwakke punten van de provincie Friesland als de kansen en bedreigingen uit de externe omgeving;
- Het bepalen van de mogelijkheden die de drie perspectieven bieden;
- Het doen van aanbevelingen voor een economische strategie op basis van een swot-analyse.

1.4 Onderzoeksvragen

Aan de hand van de probleemstelling zijn de volgende onderzoeksvragen geformuleerd:

1. Wat zijn de sterke en zwakke punten van de provincie Friesland en welke kansen en bedreigingen volgen uit de externe omgeving?
2. Welke mogelijkheden bieden de sterke en zwakke punten en kansen en bedreigingen voor de ruimtelijk-economische ontwikkeling van de provincie en in hoeverre sluiten de genoemde perspectieven hier op aan?

Deelvragen

Uit de onderzoeksvragen volgt een aantal deelvragen die moeten worden beantwoord zodat een juist en volledig antwoord kan worden gegeven op de onderzoeksvragen. Het correct beantwoorden van deze vragen verschaft een kader waarmee de probleemstelling beter kan worden beantwoord. De volgende deelvragen worden – al dan niet expliciet – in het rapport beantwoord:

1. Hoe kunnen de drie perspectieven worden omschreven en ingevuld?
- 2a. Wat zijn de sterke en zwakke punten van de provincie Friesland?
- 2b. In hoeverre versterken of verzwakken deze sterke en zwakke punten elkaar?
- 3a. Wat is het overheidsbeleid op Europees, nationaal en provinciaal niveau inzake regionaal-economische ontwikkeling? Is er ander relevant beleid?
- 3b. Wat zijn de consequenties van dit beleid voor Friesland?
- 3c. Welke kansen en bedreigingen volgen uit dit overheidsbeleid? Zijn er andere kansen en bedreigingen?
- 4a. Welke strategieën volgen uit confrontatie van de sterke en zwakke punten met de kansen en bedreigingen?
- 4b. Welk van de drie perspectieven is het meest kansrijk?

1.5 Onderzoeksmethode

Voor het verrichten van dit onderzoek is voornamelijk gebruik gemaakt van deskresearch, documentenanalyse en interviews. Deelvraag 1 – de beschrijving van de drie perspectieven –

is beantwoord met behulp van verschillende (kranten)artikelen; ten aanzien van de beantwoording van deelvraag 2 – de analyse van de Friese economie – zijn verschillende rapporten bestudeerd; voor de beantwoording van deelvraag 3 is voornamelijk gebruik gemaakt van verschillende beleidsdocumenten (zie tabel 1.1 voor een overzicht van de beleidsdocumenten en de bijbehorende planperiode). Daarnaast is voor de beantwoording van de deelvragen 2 en 3 een aantal interviews gehouden met deskundigen op het gebied van de Friese economie en regionaal economisch beleid⁵.

Tabel 1.1 Beleidstakken en -documenten en bijbehorende planperiodes

Europees	Regionaal beleid			
			Cohesiebeleid	
Nationaal	Ruimtelijk economisch beleid			
			Pieken in de Delta	
Interprovinciaal	Kompass voor het Noorden			
			IBW2	
Provinciaal		Streekplan Friesland		
	2000	2005	2010	2015

Om deelvraag 4 te kunnen beantwoorden zijn zowel de SWOT-analyse als een capaciteitanalyse toegepast. Hiertoe zijn de interne sterke en zwakke punten die uit de beantwoording van deelvraag 2 naar voren zijn gekomen, en de externe kansen en bedreigingen waartoe de beantwoording van deelvraag 3 heeft geleid, eerst nader geanalyseerd en vervolgens met elkaar geconfronteerd. Deze confrontatie resulteert in een aantal beleidsopties ofwel strategieën. Een analyse van de sterke en zwakke punten van de provincie Friesland en de kansen en bedreigingen uit de omgeving kan een goed beeld opleveren van de te volgen strategie van de provincie. Op basis van de SWOT-strategieën kunnen kansen die aansluiten bij de sterke punten van Friesland, worden benut en kunnen bedreigingen worden geneutraliseerd en zwakke punten worden aangepakt. Daarnaast wordt de focus op de toekomst vergroot door te bepalen welke sterkten in de toekomst van belang zijn om te anticiperen op ontwikkelingen in de externe omgeving.

Hoewel een SWOT-analyse waarschijnlijk de meest effectieve en objectieve methode is om te bepalen in hoeverre Friesland in staat is om de bedreigingen het hoofd te bieden en de kansen te benutten gaat een SWOT-analyse uit van impliciete veronderstellingen; sterkten zijn per definitie tijdelijk en kunnen snel zwakten worden en omgekeerd, bedreigingen zijn tijdsgebonden en kansen staan nooit op zich zelf. Concurrentie vanuit andere regio's, de opkomst van concurrerende technologieën, het weglekken van kennis en expertise en het

⁵ Zie bibliografie voor een overzicht van geïnterviewde personen.

verhuizen van *foot loose* activiteiten door multinationals zijn in dat opzicht continue bedreigingen.

Een conceptversie van het rapport is begin maart besproken door de NOM (dhr. Verheij), MKB Noord (dhr. Boelsma), Kamer van Koophandel (dhr. Wind), VNO-NVW (mevr. Groenewoud) en de VVD-Statenfractie Fryslân.

1.6 Beperkingen

De belangrijkste beperking van dit onderzoek is de verwerkbaarheid van informatie. Er is erg veel informatie beschikbaar over het onderwerp van veel verschillende bronnen. Dit kan twee problemen met zich mee brengen. Ten eerste bestaat het gevaar dat niet alle beschikbare informatie boven tafel komt en dat kan leiden tot het ontbreken van relevante en misschien zelfs onmisbare informatie. Ten tweede kan dit leiden tot een overload aan informatie, waardoor bepaalde details verloren kunnen gaan in het geheel.

Daarnaast speelt de subjectiviteit van de verschillende beleidsdocumenten mee en is ook de swot-analyse tot op zekere hoogte subjectief, omdat een swot-analyse persoonlijke opvattingen en interpretaties bevat. Het is daarom belangrijk de swot zo veel mogelijk te objectiveren. Dit betekent swot-elementen zoveel mogelijk met betrokken partijen uit te werken (hoe scoort Friesland op dit aspect in ogen van betrokkenen ten opzichte van de ander provincies). Dit kan door het daadwerkelijk betrekken van betrokkenen. Bijvoorbeeld direct, door betrokken organisaties en burgers uit te nodigen een bijdrage te leveren aan een verdere uitwerking van de swot-analyse of indirect door het afleggen van de werkbezoeken.. Een andere optie is meerdere personen uit verschillende politieke partijen te betrekken bij het verder uitwerken van de swot.⁶ Tenslotte vormt de relatief beperkte tijd om het onderzoek uit te voeren een vierde beperking.

1.7 Vooruitblik

Hoofdstuk 2 behandelt de drie perspectieven die de basis vormen voor de ruimtelijk-economische ontwikkeling van Friesland. Hoofdstuk 3 bevat achtergrondinformatie over de economische achterstand van het Noorden vergeleken met de rest van het land, en het Kompasprogramma om deze achterstand weg te werken. De Friese economie komt in hoofdstuk 4 aan de orde. Zowel de ruimtelijke en economische structuur als de sociaal-economische ontwikkelingen worden besproken. Het hoofdstuk eindigt met een korte samenvatting van de sterke en zwakke punten van de Friese economie. In hoofdstuk 5 wordt het overheidsbeleid op Europees, nationaal, interprovinciaal en provinciaal niveau geanalyseerd. In eerste instantie is gekeken naar het regionaal economisch en het ruimtelijk-

---

⁶ Dingena, 1998.

economisch beleid. Overige beleidstakken spelen in dit onderzoek een secundaire rol. Aan het einde van het hoofdstuk worden de meest relevante kansen en bedreigingen die uit het beleid volgen, opgesomd. In hoofdstuk 6 worden de sterke en zwakke punten van Friesland en de kansen en bedreigingen eerst met behulp van een capaciteitenanalyse nader geanalyseerd en vervolgens in de SWOT-analyse per perspectief met elkaar geconfronteerd. Aan de hand van deze confrontatie wordt per perspectief een strategie opgesteld. Na hoofdstuk 6 volgen achtereenvolgens een lijst van gebruikte literatuur en andere bronnen, een verklarende woordenlijst en een lijst van gebruikte afkortingen. Het rapport begint met de conclusie en aanbevelingen.

2 Perspectieven

2.1 Inleiding

De drie perspectieven die uit de maatschappelijke discussie naar voren zijn gekomen, vormen de aanleiding voor het onderzoek. In dit hoofdstuk worden de perspectieven kort omschreven die in hoofdstuk 6 aan de verschillende SWOT-elementen worden getoetst.

Het perspectief ‘wonen’ omvat het plan om vooral in te zetten op woningbouw om economische ontwikkeling te stimuleren. In de komende 10 jaar moeten landelijk een miljoen nieuwe woningen verrijzen en omdat in de steden in de Randstad de ruimte hiervoor niet is te vinden, komt de vraag naar voren in hoeverre Friesland als woonprovincie kan functioneren. Het perspectief ‘kernzones’ richt zich op het concentreren van woningbouw en bedrijvigheid in de economische kernzones om de positie van de kernzones te versterken, het landschap te sparen en de mobiliteit te beperken. In het perspectief ‘kennis & innovatie’ probeert Friesland zich vooral te profileren als innoverende provincie met kenniscentra en innovatie, waarbij de nadruk komt te liggen op kansrijke clusters.

2.2 Perspectief wonen

Om aan de toenemende vraag als gevolg van vergrijzing en individualisering te kunnen voldoen, moeten de komende tien jaar één miljoen nieuwbouwwoningen in Nederland verrijzen. Het Ministerie van VROM wil de woningproductie verhogen om zo het verwachte woningtekort in 2010 terug te dringen⁷. Tussen 2005 en 2010 zullen in Nederland 405.000 tot 445.000 woningen worden gebouwd, waarvoor VROM de komende vijf jaar ongeveer 650 miljoen euro beschikbaar stelt.

Fysieke nabijheid wordt steeds minder bepalend in de woonplaatskeuze van mensen, terwijl de kwaliteit van de directe woon- en leefomgeving daarentegen steeds belangrijker wordt. Aangezien de ruimtedruk in het Westen – en in steeds grotere mate ook in het Zuiden en Oosten – van het land toeneemt, zou Noord-Nederland een groot deel van deze woningvraag op zich kunnen nemen. Op dit moment is al een spreidingstendens waarneembaar, waardoor de woningmarkt in het Westen ontspant – dat wil zeggen dat het tekort afneemt – en de druk op de woningmarkt in het Noorden toeneemt⁸.

De provincie Friesland verwacht steeds meer vraag naar hoogwaardige woningbouw nabij (zorg)voorzieningen en een blijvende kwaliteitsvraag naar wonen in een dorpse en landelijke

---

⁷ De laatste jaren is het woningtekort opgelopen van 110.000 in 1998 tot 170.000 in 2002, 2,5% van het aantal bestaande woningen in Nederland (vrom.nl, dossier woningproductie, vraag en antwoord).

⁸ Nota Mensen, wensen, wonen; wonen in de 21e eeuw, 2000.

omgeving⁹. Volgens de Groninger wethouder Smink kan de kwaliteit van wonen en leven niet-noorderlingen aantrekken en de noordelijke economie een nieuwe impuls geven¹⁰. De aantrekkelijkheid van het Friese woon- en leefomgeving wordt – naast rust en ruimte – gekenmerkt door een goede bereikbaarheid, voldoende voorzieningen en in verband daarmee de nabijheid van de steden. Dat biedt Friesland interessante mogelijkheden om het huidige woonmilieu te verbeteren en nieuwe woonmilieus te ontwikkelen. Smink acht de aanleg van een snelle treinverbinding met de Randstad dan wel noodzakelijk. Deze Zuiderzeelijn zal de bereikbaarheid en de nabijheid aanzienlijk verbeteren en brengt Friesland – samen met Groningen en Drenthe – in de positie om een landelijk concurrerend woonmilieu aan te bieden.

Volgens Professor De Roo moet het Noorden zich richten op wonen en recreatie en “is het aantrekken van nieuwe industriële vestigingen vooral hopen tegen beter weten in.” Het ‘Center Parcs model’ van De Roo kan hierbij wellicht een rol spelen¹¹. Volgens dit model moet Friesland zich omvormen tot een reeks van multifunctionele regio’s rond dynamische kernen in een natuurlijke omgeving. Dit biedt goede mogelijkheden om zorg - door de toenemende vergrijzing neemt de vraag naar zorg sterk toe - en wonen te combineren. Door de voorzieningen op het gebied van vrijetijdsbesteding en cultuur – een essentieel onderdeel van een hoogwaardig woonmilieu – kan Noord-Nederland volgens de Groningse gedeputeerde Calon op lange termijn ‘het park van Nederland’ worden, waardoor de gebieden een sociaal-economische impuls krijgen en groene landschappelijke kwaliteiten aan het gebied worden toegevoegd. In Zuidwest- en Zuidoost-Friesland zijn al enkele initiatieven opgestart om vooral voor 55-plussers woonparken te creëren. Eric Jansen van de Friese Kamer van Koophandel meent dat er een derde economische kernzone moet komen: de zorgzone. Volgens hem kan de provincie hiermee beter inspelen op de economische kansen van de vergrijzing. Vooral Zuidwest-Friesland zou zich hiervoor lenen.

Het Groningse statenlid Zanen van de Partij voor het Noorden is wat sceptischer en vindt dat “het Noorden geen afgeleide is van de Randstad en toerisme niet alles is.” Andere critici zijn bang dat het model - door de komst van duizenden nieuwe woningen en bijbehorende bedrijvigheid – de beschikbare ruimte zal laten afnemen, dat wat juist zo kenmerkend is aan Friesland.

---

⁹ Uit onderzoek van het Ruimtelijk Planbureau blijkt dat 20% van de stedelingen landelijk wil wonen (landelijk wonen, 2003).

¹⁰ De economie van rust en ruimte ; 'Center Parcs'-model moet nieuwe inwoners naar Noord-Nederland lokken, NRC Handelsblad, 20 juli 2004.

¹¹ Prof. dr. Gert de Roo is hoogleraar ruimtelijke wetenschappen aan de Rijksuniversiteit Groningen.

2.3 Perspectief kernzones

Sinds 1996 worden woningbouw en bedrijvigheid in Friesland geconcentreerd in de economische kernzones. Concentratie van verstedelijking en economische activiteiten in de kernzones zorgt voor een bepaalde basiskwaliteit en maakt het mogelijk functies bij elkaar te brengen, waardoor het draagvlak voor voorzieningen ondersteund wordt en werk, zorg en recreatie beter te combineren zijn. Gebundelde vormen van woningbouw en bedrijvigheid kunnen eenvoudiger worden ontsloten en ondersteunen een optimale benutting van infrastructuur. Volgens wethouder Schuiling van Groningen is “er door de economische ontwikkeling te concentreren in een aantal kernen - geheel volgens rijksbeleid - sprake van een duurzame ontwikkeling.”¹² Daarnaast is gebleken dat het aantal banen in de gezamenlijke kernzonegebieden hoger is dan in het landelijke gebied. Het perspectief kernzones is een voortzetting van dit beleid en richt zich op concentratie in de kernzones om de positie van deze zones te versterken, het landschap te sparen en de mobiliteit zoveel mogelijk te beperken. Hierbij is de indeling kernzones – landelijk gebied leidend.

De twee economische kernzones A7 en Westergo doen het volgende de Kamer van Koophandel goed, maar kan het veel beter; “Een gezamenlijke aanjager wordt node gemist en er is nog teveel concurrentie tussen de gemeenten. ”Op het gebied van bedrijvigheid wordt vooral ingezet op de sterke positie van het MKB en op bestaande sectoren – in de kernzones vooral handel, industrie en dienstverlening, daarbuiten bouw, landbouw en toerisme.

Efficiënt ruimtegebruik is belangrijk, waarbij de benodigde woningbouw zoveel mogelijk eerst in bestaand bebouwd gebied binnen de kernzones moet worden opgevangen. De mogelijkheden in het landelijk gebied zijn sterk afhankelijk van de lokale omstandigheden en van de bestaande ruimtelijke structuren, waardoor lokale bedrijvigheid in de kernen moet worden geconcentreerd om verdere versnippering van de open ruimte te voorkomen.

2.4 Perspectief kennis & innovatie

De overheid geeft aan Nederland te willen transformeren van een traditionele maakindustrie naar een innovatieve kenniseconomie – geheel in lijn met de Europese Lissabon-ambitie¹³. Daarom moet innovatie de belangrijkste pijler worden onder toekomstige welvaartsgroei. Het innovatiebeleid richt zich voornamelijk op het bevorderen van kennisontwikkeling door bedrijven en samenwerking tussen kennisinstellingen, bedrijven en overheid.

In dit perspectief wijst de Sociaal Economische Adviesraad voor het Noorden (SEAN) op het concept van de lerende regio's, waarbij kennisoverdracht en ICT zo breed mogelijk moeten worden ingezet om de economie te versterken. De regionale economie is volgens SEAN-

---

¹² Noord-Nederland kan bieden wat de nationale economie nodig heeft, Het Financieele Dagblad, 30 augustus 2004.

secretaris Speelman gebaat bij een intensieve samenwerking tussen opleidingsinstututen, bedrijven, werkgevers- en werknemersorganisaties en het openbaar bestuur op het gebied van kennisuitwisseling.

Daarnaast heeft het Innovatieplatform¹⁴ een aantal wereldwijd excellerende clusters – die worden gekenmerkt door een bovengemiddeld aantal innovatieve, georganiseerde bedrijven en een kennisinfrastructuur van een hoog niveau – als sleutelgebied aangemerkt¹⁵. Deze sleutelgebieden, die de komende jaren op bijzondere aandacht van het Innovatieplatform kunnen rekenen, zijn onderverdeeld in vier volwaardige, twee opkomende en vier potentiële sleutelgebieden aangewezen, zie tabel 2.1.

Tabel 2.1 Sleutelgebieden waarin Nederland op wereldschaal excelleert

Volwaardige sleutelgebieden	Opkomende sleutelgebieden	Potentiële sleutelgebieden
Flowers & Food	Pensioenen en sociale	Chemie
High-tech systemen en materialen	verzekeringen	Logistiek
Water	The Hague, Residence of	Life Sciences & gezondheid
Creatieve industrie	Peace & Justice	Duurzame energie

Bron: Voorstellen Sleutelgebieden-aanpak, 2004

Volgens staatssecretaris Van Gennip van EZ “zit de innovativiteit in Nederland voornamelijk in het oosten en zuiden, rond Wageningen, Nijmegen en Eindhoven”¹⁶. Toch kan een aantal van deze sleutelgebieden ook voor Friesland voldoende aanknopingspunten bieden; agribusiness – onderdeel van het sleutelgebied Flowers & Food – vormt een belangrijke sector in de Friese economie¹⁷ en op het gebied van Water en Duurzame energie zijn reeds enkele innovatieve projecten opgestart: Energy Valley en Wetsus.

Kennisinstellingen, bedrijven en overheden in Noord-Nederland geven samen invulling aan Energy Valley en willen de energieactiviteiten uit laten groeien tot een cluster van nationale en internationale betekenis. Volgens het Innovatieplatform behoort de Nederlandse kennispositie van enkele duurzame energievormen tot de wereldtop, maar is de markt nog beperkt ontwikkeld. Wetsus heeft de ambitie het meest vooraanstaande onderzoeksinstituut naar duurzame waterbehandelings-technologie van Europa te worden. Daarnaast is in Leeuwarden kennis gebundeld op het gebied van (aquatische) biomassa bij het Van Hall

¹³ In actie voor innovatie, Aanpak van de Lissabon-ambitie, Ministerie van EZ, oktober 2003.

¹⁴ Het innovatieplatform is in 2003 door het rijk ingesteld om voorstellen te ontwikkelen om de innovatiekracht van Nederland te versterken.

¹⁵ Een sleutelgebied heeft aantrekkelijke groeiperspectieven en innovatie is een belangrijke concurrentiefactor. Niet iedere activiteit in het sleutelgebied hoeft de top van de wereld te zijn; excellentie kan hem juist ook zitten in de combinatie van diverse aspecten. (Voorstellen Sleutelgebieden-aanpak, Innovatieplatform)

¹⁶ 'Dit kabinet is geen randstadkabinet', Het Financieele Dagblad, 14 juli 2004.

¹⁷ zie paragraaf 4.3.

Instituut en duurzame innovatie in algemene zin bij het Centrum voor Duurzame Innovatie. Directeur Boonstra van Wetsus meent dat Leeuwarden als vestigingsplaats een groot voordeel is, omdat – net als het Finse innovatiemodel – uniek onderzoek ontstaat als een groep slimme mensen op een afgelegen plek bijeen wordt gezet. Volgens de Kamer van Koophandel vloeit de meeste kennis echter terug naar de deelnemende kennisinstellingen en profiteert de Friese economie er nauwelijks van.

Een onderzoek in opdracht van de SEAN stelt voor verschillende noordelijke clusters samen te voegen. Hoogwaardige landbouw, gas en energie, wonen en gezondheid, zuivel, chemie, toerisme, dataverwerking en watertechnologie worden in noordelijk verband tot vier ‘intraregionale clusters’ gecombineerd: Chemie-biomassa-energie, Wonen-recreatie-zorg-kennis, Water-milieu-landschap-zuivel en Multisensorsystemen-administratieve dataverwerking¹⁸.

2.5 Conclusie

De drie perspectieven ‘wonen’, ‘kernzones’ en ‘kennis & innovatie’ vormen ontwikkelingsrichtingen voor de provincie Friesland en zijn veelvuldig in de media bediscussieerd. Elk perspectief richt zich op een ander element in de economie. Wonen speelt in op de vergrijzing en de toenemende vraag naar hoogwaardige woningbouw in een dorpse en landelijke omgeving. In dit perspectief wordt wonen gecombineerd met zorg en recreatie en het liefst met een snelle treinverbinding met de Randstad om bereikbaarheid en nabijheid te verbeteren. Kernzones richt zich op concentratie van bedrijvigheid, waarbij wordt ingezet op de sterke positie van het MKB en bestaande sectoren. Kennis en innovatie biedt aanknopingspunten in de volwaardige sleutelgebieden water en flowers en food en potentiële sleutelgebied duurzame energie en tot de noordelijke ‘intraregionale clusters’wonen-recreatie-zorg-kennis’en ‘water-milieu-landschap-zuivel’. Het eerste intraregionale cluster lijkt goed te combineren met het perspectief wonen.

---

¹⁸ Over sterkten, ijle ruimte en Schumpeter-clusters, 2004.

3 Achtergrond faseverschil

3.1 Inleiding

Uit verschillende onderzoeken blijkt dat de Friese economie extra gevoelig reageert bij conjuncturele schommelingen en mede daardoor – samen met Groningen en Drenthe – al decennia achterblijft bij de rest van Nederland. Er is dan ook sprake van een zogenaamd economisch faseverschil tussen de drie noordelijke provincies en de rest van Nederland. In dit hoofdstuk komen de omvang van dit faseverschil aan de orde, alsmede de maatregelen van de overheid om dit faseverschil te verkleinen. Tenslotte wordt een aantal theoretische verklaringen voor het faseverschil besproken.

3.2 Economisch faseverschil

Noord-Nederland ontwikkelde zich sinds halverwege de jaren tachtig voorspoedig. De economische groei en de toename van de werkgelegenheid kwamen in die periode overeen met het landelijk gemiddelde. Sinds het begin van de jaren negentig presteerde de noordelijke economie relatief zelfs wat beter dan de Nederlandse economie als geheel. Door de gunstige sociaal-economische ontwikkelingen (zie paragraaf 4.4) wijkt de – traditioneel nogal eenzijdige – structuur steeds minder af van het Nederlandse gemiddelde. Toch bleek halverwege de jaren negentig uit verkennende studies naar economische groei voor de middellange en lange termijn dat de traditionele economische achterstand van het Noorden niet zonder aanvullende maatregelen kan worden ingelopen.

Aansluitend daarop spraken de drie Commissarissen der Koningin van Groningen, Friesland en Drenthe in 1996 hun teleurstelling uit over de geringe aandacht die de noordelijke provincies in de Rijksbegroting kregen. Deze kritiek leidde tot de instelling van de Commissie Ruimtelijk-economisch Perspectief Noord-Nederland, beter bekend als de Commissie-Langman. Deze commissie kreeg als opdracht een heldere analyse te maken van de sterke en zwakke punten van Noord-Nederland en concrete aanbevelingen te doen om Noord-Nederland een sterkere positie te laten krijgen in de nationale economie. Ook de inspanningen die het Noorden moet plegen om de eigen kwaliteiten verder te ontwikkelen, werden in beeld gebracht.

In 1997 adviseerde de commissie op verzoek van het kabinet over de wijze waarop de economische structuur van het Noorden en de positie van het Noorden binnen de nationale ruimtelijk economische hoofdstructuur (REHS) verder kunnen worden versterkt. In dit advies deed de commissie voorstellen op het gebied van onder andere regionale economie, land- en tuinbouw en verkeer en vervoer met een bijbehorend investeringsprogramma van 4,7 miljard euro voor de periode 2000-2010.

De commissie berekende dat – op basis van de verschillen in arbeidsparticipatie – het structurele werkgelegenheidstekort in het Noorden zo'n 43.000 banen omvat op een totale werkgelegenheid van 500.000 banen. Om het percentage werkzoekenden in 2010 op het landelijk gemiddelde te krijgen, waren bijna 15.000 extra banen nodig. Volgens de commissie zou daarmee de structurele economische achterstand ten opzichte van de rest van het land in 2010 zijn ingelopen.

3.3 Kompas voor het Noorden

In 1998 kwamen kabinet en het Samenwerkingsverband Noord-Nederland (SNN)¹⁹ – de officiële onderhandelingspartner van het Noorden met het kabinet – een integrale ontwikkelingsstrategie voor Noord-Nederland overeen om de economische structuur te versterken en het nog bestaande faseverschil weg te werken, vastgelegd in het Kompas voor het Noorden 2000-2006.

Op basis van het Kompas is in 1999 door het SNN een pakket van maatregelen en programma's uitgewerkt dat vorm en inhoud moet geven aan de inzet van beschikbare middelen voor de periode 2000-2006. Doel van het Kompasprogramma is het inlopen van achterstand in economische ontwikkeling door de ruimtelijk-economische structuur van het Noorden te versterken. De maatregelen zijn gericht op het versterken van economische kernzones, de ontwikkeling van stedelijke centra en de vernieuwing van het landelijke gebied. Het concentreren van wonen en werken rond de steden voorkomt de verdere verstedelijking van het landelijk gebied. Daardoor wordt de open ruimte beter benut voor het behoud van natuur en landschap.

De uitvoering van het Kompas heeft zeer waarschijnlijk bijgedragen aan de versterking van de ruimtelijk-economische structuur van Noord-Nederland. Een recente evaluatie pakte dan ook redelijk positief uit; zoals blijkt uit de 'Mid Term Review Kompas voor het Noorden' heeft de uitvoering van het Kompasprogramma bijgedragen aan vergroting van de economische vitaliteit van de regio²⁰ :

- Tussen 2000 en 2003 kwamen er ruim 4500 banen bij²¹ ;
- De regionale component in de werkloosheid is geleidelijk afgenomen;
- Een steeds groter deel van de potentiële beroepsbevolking participeert op de arbeidsmarkt;
- Het verschil met de rest van Nederland in de netto participatiegraad wordt kleiner;

---

¹⁹ De provincies Groningen, Friesland en Drenthe hebben hun bestuurlijke krachten sinds 1992 gebundeld in het Samenwerkingsverband Noord-Nederland. Kerntaak is het versterken van de ruimtelijk-economische structuur van Noord-Nederland. (www.snn-online.nl)

²⁰ Mid Term Review Kompas voor het Noorden, 2003.

²¹ Een wetenschappelijk onderzoek van de Stichting Economisch Onderzoek naar de effectiviteit van regionaal beleid schat dit cijfer een stuk lager in (SEO, 2004).

- Het aandeel commerciële diensten in de sectorstructuur blijft nog steeds achter, maar het verschil wordt wel kleiner;
- Er is sprake van een toename van economische activiteiten in de kernzones ten opzichte van het landelijk gebied;
- Er is eveneens sprake van een toename van economische activiteiten in Noord-Nederland ten opzicht van Nederland als geheel.

Volgens dezelfde Mid Term Review is het faseverschil ingelopen ten opzicht van de rest van Nederland fors ingelopen, hoewel andere onderzoeken het er niet over eens zijn in hoeverre dat aan het Kompasprogramma te danken is. Uit het jaarprogramma 2005 van het Kompas blijkt echter dat het faseverschil nog steeds aanwezig is.

3.4 Verklaringen van interregionale welvaartsverschillen

De economische verschillen tussen Nederlandse regio's zijn in Europees perspectief beperkt. Volgens het Interdepartementaal Beleidsonderzoek (IBO) 'Regionaal economisch beleid in de toekomst' zijn verschillen in economische prestaties tussen regio's vanwege agglomeratie-effecten in combinatie met het gevoerde generieke beleid tot op zekere hoogte onvermijdelijk. Het is daarom volgens het IBO onwaarschijnlijk dat regionaal-economisch beleid deze verschillen geheel kan laten verdwijnen²².

Agglomeratievoordelen ontstaan bij concentratie van economische activiteiten en/of huishoudens. Ze vloeien voort uit schaalvoordelen voor het bedrijfsleven in een regio vanwege de grotere beschikbaarheid en kwaliteit van productiefactoren (waaronder arbeid) en van grondstoffen en intermediaire leveringen; marktvoordelen door een grotere en meer gedifferentieerde markt; en externe effecten in de vorm van kennis-spillovers binnen of tussen sectoren, waarbij bedrijven profiteren van de kennis die in andere bedrijven wordt opgedaan²³. Het proces van concentratie zal doorgaan tot het moment dat de regio een bepaalde omvang heeft bereikt en agglomeratienadelen – zoals congestie en ruimtegebrek – de overhand krijgen. In dat geval bevordert juist deconcentratie van economische activiteiten de productiviteit. Deconcentratie betekent echter lang niet altijd dat interregionale verschillen weer afnemen omdat deconcentratie in de eerste plaats binnen een regio plaats vindt. De verwachting is dat de concentratie zich voortzet vanwege de doorgaande 'verdienstelijking' van de economie. Daarnaast zit bij een structurele verandering van de economische structuur een bepaalde regio gevangen in de bestaande sectorstructuur en daardoor zijn de transitiekosten erg hoog (het *lock-in effect*).

²² De uitkomsten uit onderzoek vormt mede de basis voor de nota Pieken in de Delta.

²³ Noordelijke Arbeidsmarkt Verkenning 2005, 2004.

Overheidsfalen – als gevolg van generiek overheidsbeleid – belemmert de ruimtelijke marktwerking en daarmee prikkels voor migratie, pendel of bedrijfsverplaatsingen. Hierdoor blijven veel economische activiteiten in het Westen geconcentreerd, terwijl het Noorden in dit geval comparatieve voordelen heeft. Naast beleid dat migratie en pendel belemmert, kan sprake zijn van beleid dat onbedoeld regionaal verschillend uitwerkt en daarmee de ruimtelijke ontwikkelingen beïnvloedt, zoals overinvestering in infrastructuur in een bepaalde regio. Door nationale loonvorming en het minimumloon is aanpassing van lonen aan regionale verschillen moeilijk en ontstaat een loonniveau dat de nationale schaarste weerspiegelt.

Daarnaast hangt het faseverschil tussen het Noorden en de rest van Nederland samen met verschillen in sociaal-economische factoren zoals leeftijdsopbouw, bevolkingsdichtheid, opleiding, arbeidsparticipatie en werkloosheid, maar ook de geografische ligging, de sectorstructuur, het innovatievermogen en de cultuur van een regio kunnen een rol spelen²⁴.

3.5 Conclusie

Sinds halverwege de jaren tachtig is de noordelijke economie wat achtergebleven ten opzichte van de nationale economie als geheel. Om die achterstand weer in te lopen – en uiteindelijk weg te werken – hebben de landelijke en regionale overheden in 1998 een programma van maatregelen opgesteld. Het faseverschil is inmiddels al gedeeltelijk ingelopen, maar interregionale welvaartsverschillen zullen waarschijnlijk blijven bestaan.

---

²⁴ Regionaal economisch beleid in de toekomst, 2004 en interview Prof. J. Oosterhaven.

4 De Friese economie

4.1 Inleiding

Friesland staat bij veel Nederlanders bekend als een landelijke provincie met koeien in de wei, dorpjes met kerktorentjes aan de horizon, uitgestrekte meren en eindeloze luchten. Rust en ruimte vormen de basis voor een goed woon- en werkklimaat en voor toeristische voorzieningen; ontwikkelingsmogelijkheden worden niet belemmerd door congestieverschijnselen. Keerzijde van deze omstandigheid is de geringe bevolkingsdichtheid en daardoor een gering draagvlak voor voorzieningen, zeker in het landelijk gebied. Door de ligging van de kernen en regionale centra zijn voorzieningen toch voldoende over de provincie gespreid en een goede infrastructuur zorgt voor de ontsluiting van de provincie. In dit hoofdstuk komen achtereenvolgens de ruimtelijke en economische structuur van de provincie Friesland, alsmede de economische ontwikkelingen aan de orde, die in een aantal sterke en zwakke punten worden samengevat.

4.2 Ruimtelijke structuur

De Nederlandse REHS is een onlosmakelijk onderdeel van het Noordwest-Europees kerngebied²⁵. De belangrijkste dragers van het nationale kerngebied zijn de stedelijke netwerken, de mainports Rotterdam en Schiphol en de verbindende hoofdinfrastructuur²⁶. Binnen dit netwerk – circa 40% van Nederland – is 75% van de bevolking en 80% van de werkgelegenheid geconcentreerd en is de economische dynamiek het sterkst.

Ruimte voor wonen, werken, recreatie, natuur en infrastructuur is in de dichtbevolkte delen van Nederland schaars geworden, waardoor het woon- en leefklimaat in deze regio's steeds meer onder druk komt te staan en de economische ontwikkeling stagneert. De functie van de Randstad als toegangspoort voor Europa komt hierdoor in het geding. De afgelopen decennia zijn economische activiteiten verplaatst vanuit de Randstad naar andere regio's. Aanvankelijk verschoof de bedrijvigheid voornamelijk naar de regio's die grenzen aan de Randstad – Noord-Brabant, Gelderland en Flevoland – en inmiddels zijn de effecten van deze verschuiving ook merkbaar in de delen van Noord-Nederland die het dichtst bij de Randstad liggen. Push-factoren, zoals de minder goede bereikbaarheid en de hoge grondprijzen in de Randstad zijn hiervan voor een deel de oorzaak²⁷. Daarnaast spelen pull-factoren ook een rol:

²⁵ Het Noordwest-Europees kerngebied bestaat uit de grootstedelijke gebieden Greater London, Île de France, de Vlaamse Ruit, Rhein-Ruhr en de Randstad, bijbehorende mainports en verbindende corridors.

²⁶ Nota Ruimtelijk Economisch Beleid, 2003.

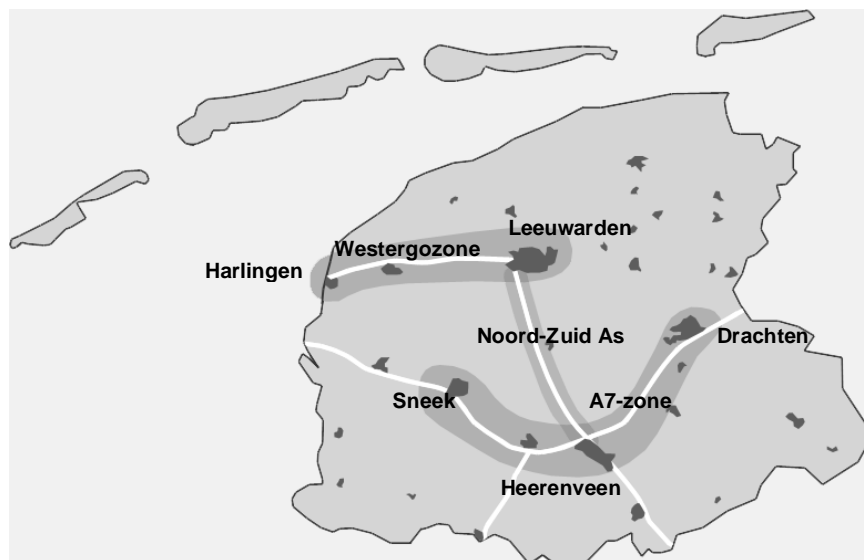
²⁷ Nota Ruimtelijk Economisch Beleid, 1999.

een prettig woon- en werkklimaat, een goed opgeleide beroepsbevolking en een goede ligging in het Europese netwerk.

Naast nationale ruimtelijk-economische ontwikkelingen is ook de internationale dynamiek van belang, die zich kenmerkt door het ontstaan van zogenaamde economische corridors – ketens van economische concentratiegebieden die zich vooral langs de hoofdinfrastructuur ontwikkelen. In Nederland hebben zulke corridors zich in de afgelopen jaren in zuidelijke en oostelijke richting ontwikkeld, maar door de versnelde economische ontwikkeling in Noordoost-Europa is ook de ligging van Noord-Nederland in internationaal opzicht gunstiger geworden. De Noord-corridor verbetert de ligging van Nederland ten opzichte van de economisch sterk in opkomst zijnde regio's in Noordoost-Europa, biedt perspectief voor regionaal-economische ontwikkeling van Noord-Nederland en het draagt bij aan een meer doelmatige inrichting van Nederland als geheel.

In Noord-Nederland maakt alleen het nationaal stedelijk netwerk Groningen–Assen en de regio Leeuwarden deel uit van het economisch kerngebied van Nederland²⁸. Noord-Nederland omvat vijf economische kernzones, die grotendeels langs de Noord-corridor liggen en de belangrijkste concentraties van bevolking en werkgelegenheid in de regio vormen. De twee Friese economische kernzones hebben ieder een eigen profiel – en zijn daarom complementair – en vormen de basis van de economische ontwikkeling van Friesland²⁹, zie figuur 4.1.

Figuur 4.1 Economische kernzones in de provincie Friesland

De Westergozone (met de steden Leeuwarden, Harlingen en Franeker) is sterk in de zakelijke en financiële dienstverlening, terwijl de A7-zone (met Heerenveen, Sneek, Drachten en Joure)

²⁸ De regio Groningen–Assen heeft de status van nationaal stedelijk netwerk; Leeuwarden wordt financieel-economisch en ruimtelijk op gelijke voet behandeld.

²⁹ In beide zones is ongeveer 50% van de bedrijven en 60% van de werkgelegenheid gevestigd.

een meer industrieel en logistiek profiel heeft. De twee zones zijn met elkaar verbonden door de Noord-Zuidas³⁰, een sterke en belangrijke infrastructurele bundel met de A32, een hoofdspoorverbinding en in de toekomst wellicht een snelle shuttleverbinding tussen Heerenveen en Leeuwarden.

In dit verband is een relatief sterke ontwikkeling van bedrijven en werkgelegenheid waar te nemen langs de A7 en de A6, geconcentreerd rond Leeuwarden, Heerenveen en Drachten. Van oudsher zijn de meeste bedrijven in Leeuwarden gevestigd, maar de A7-zone is de laatste jaren sterk in opkomst. In Noord-Friesland is de werkgelegenheid sterk geconcentreerd in Leeuwarden, maar in het zuidelijk deel is de werkgelegenheid evenrediger verdeeld. Quartaire diensten – overheid, gezondheidszorg en onderwijs – komen vooral voor in Leeuwarden, Sneek en Bolsward en in iets mindere mate in Heerenveen en Drachten. De landbouw is sterk vertegenwoordigd in het zuidwesten en het noorden van Friesland.

4.3 Economische structuur

De economische prestaties van een regio vloeien voor een groot deel voort uit de sectorstructuur. De noordelijke economie heeft vergeleken met de rest van Nederland een andere structuur en leunt zwaarder op traditionele sectoren, zie tabel 4.1.

Tabel 4.1 Aandeel werkgelegenheid per sector in 2003 (op basis van aantal werkzame personen, >12 uur per week)

	Nederland	Friesland	Kernzones*	Landelijk gebied*
Landbouw/visserij	4	6	4	14
Bouw	7	8	6	11
Industrie	15	18	18	17
Handel en horeca	19	18	16	19
Transport en communicatie	7	6	5	6
Zakelijke dienstverlening	18	13	15	9
Overheid, zorg en onderwijs	30	33	35	25

*Kernzones en Landelijk gebied voor geheel Nederland.

Bron: Koers op het Noorden 2004, Statistisch jaarboek voor het Noorden 2004

Friesland is van oudsher een sterk agrarisch georiënteerde provincie, maar hoewel landbouw en toerisme en recreatie belangrijke economische pijlers zijn, moderniseert de Friese economie in snel tempo door verbreding op het gebied van onder meer zakelijke dienstverlening en ICT.

³⁰ Gezien de belangrijke recreatieve rol van het tussenliggende landschap, is er niet voor gekozen om deze infrastructurele as tevens te beschouwen als een verstedelijkingsas en vindt concentratie van werken en wonen voornamelijk in de twee kernzones plaats. Bron: Regiovisie Stadsregio Leeuwarden-Westergozone.

De landbouw en de industrie zijn in geheel Noord-Nederland nog steeds licht oververtegenwoordigd, maar het belang van deze sectoren neemt geleidelijk af³¹. Voor het landelijk gebied zijn de landbouw en – in toenemende mate - het toerisme belangrijke economische dragers. De sector toerisme en recreatie is nog een bescheiden economische activiteit, maar het belang ervan neemt langzaam toe, vooral in het landelijk gebied; de toeristische sector is hier goed voor 7,4% van de werkgelegenheid, tegenover 4,4% in de kernzones. Opvallend is dat met name de voedingsmiddelenindustrie – nauw verwant aan de landbouw – sterk is vertegenwoordigd. Vooral de zakelijke dienstverlening en daarnaast ook logistiek zijn daarentegen juist nog ondervertegenwoordigd. Een ander opvallend structurelement is het relatief hoge aandeel van het midden- en kleinbedrijf (MKB)³² in de Friese economie. Friesland kent relatief veel kleine en middelgrote bedrijven, die goed zijn voor ongeveer 75% van de totale Friese werkgelegenheid en zich voornamelijk buiten de kernzones bevinden³³.

Industrie, groothandel, zakelijke dienstverlening en transport en communicatie zijn zogenaamde stuwende sectoren en kunnen als de motor van de regionale economie worden beschouwd. Het aandeel stuwende bedrijvigheid ligt in Noord-Nederland (40,5%) op een lager niveau dan in Nederland (46%)³⁴. Binnen het Noorden bevindt de stuwende bedrijvigheid zich met name in de economische kernzones, terwijl in het landelijk gebied het merendeel van de bedrijvigheid uit verzorgende bedrijven bestaat. Hoewel de verschillen klein zijn, loopt ook de groei van de stuwende bedrijvigheid in Noord-Nederland iets achter. Bovendien groeien de verzorgende sectoren in het Noorden iets sneller dan de stuwende. Ondanks de relatief grote groei van de stuwende sectoren, is de werkgelegenheid in de niet-stuwende sectoren nog steeds een stuk hoger.

Door de traditionele structuur is de Friese economie gevoeliger voor recessies en profiteert ze minder van een opgaande conjunctuur³⁵. Doordat de structuur van Friesland de afgelopen jaren aanzienlijk is gemoderniseerd door verbreding in met name de zakelijke dienstverlening, de ICT-sector en de agrarisch verwante bedrijvigheid, is de structuur inmiddels sterk opgeschoven naar het landelijk gemiddelde.

Clusters

Door sterke economische activiteiten met elkaar te combineren en te zoeken naar synergie, kunnen ze optimaal worden benut. Tegenwoordig komen in het hele land dan ook zeer specifieke regionale specialisaties – de zogenaamde clusters – tot ontwikkeling, die bijdragen

---

³¹ Zowel in de industrie als in de landbouw en visserij is de jaarlijkse gemiddelde groei negatief.

³² Het MKB bestaat uit bedrijven met maximaal 250 medewerkers. Volgens MKB Nederland behoort 99% van de ondernemingen in Nederland tot het MKB. www.mkb.nl.

³³ Koers op het Noorden 2004, 2004.

³⁴ Koers op het Noorden 2004, 2004.

³⁵ Dit geldt ook voor de Groningse en Drentse economie.

aan de differentiatie in het Nederlandse vestigingsmilieu. Deze clusters zijn moeilijk te imiteren door andere regio's – de kans dat precies dezelfde combinatie elders voorkomt is erg klein – en versterken het concurrentievermogen van zowel de afzonderlijke activiteiten als de regio. Daarnaast leidt het combineren van activiteiten tot wederzijdse stimulering van innovatie en bedrijvigheid.

Uit praktijkonderzoek blijkt dat kennisontwikkeling en innovatie zich het sterkst ontwikkelen binnen samenhangende economische clusters waarin allerlei partijen deelnemen³⁶. Effectief samenwerken binnen de clusters leidt – door efficiëntie en deskundigheid die alleen in clusterverband kan worden opgebouwd – tot een sterke toename van de toegevoegde waarde bij alle deelnemende bedrijven en tot een enorme spin-off.

De meeste regio's in Nederland kenmerken zich juist door steeds minder intensieve relaties tussen bedrijven onderling, vooral ook door het afbrokkelen van de industriële bedrijvigheid en de situatie waarin kennisrelaties veel meer op wereldschaal toepassing hebben dan op regionale schaal. Ook Friesland heeft niet een echt dominant cluster, maar agribusiness, zakelijke en overheidsdiensten, watertechnologie en het toeristisch-recreatieve cluster zijn volgens de provincie en de Kamer van Koophandel kansrijk, zie tabel 4.2³⁷. Daarnaast nemen de metaalindustrie, life sciences, ICT en transport & logistiek een redelijk stevige positie in.

Tabel 4.2 Kansrijke clusters in Friesland

Cluster	Belang voor werkgelegenheid	Innoverend vermogen	Productiviteit	Bijdrage aan Fries imago	Aansluiting bij ontw.
Watertechnologie	+	+	+-	++	++
Agribusiness	++	+-	++	++	+-
Zakelijke en overheidsdiensten	++	+	+-	+-	++
Toeristisch-recreatief	+	-	+-	++	+-

++ =sterk   + = positief   +- = neutraal   - = gering

Bron: Nota Sociaal-Economisch Beleid Provincie Fryslân 2003 – 2006, p. 16

4.4 Sociaal-economische ontwikkelingen

De economische groei van de Friese economie lag de afgelopen jaren ongeveer op het nationale gemiddelde. Zowel de werkgelegenheid als de toegevoegde waarde aan de economie ontwikkelde zich licht positief. Dat sluit aan bij andere rapportages: de verschillen met de rest van het land slinken. In de huidige economische recessie ontwikkelt Friesland zich

³⁶ Uit de lezing die M.E. Porter gaf op 3 december 2001 voor het Ministerie van EZ, Nota Sociaal-Economisch Beleid Provincie Fryslân 2003 – 2006.

zelfs beter dan de rest van Nederland³⁸. Dat Friesland op bepaalde vlakken toch structureel achterblijft, blijkt uit het volgende.

Welvaart en werkgelegenheid

Zowel het bruto regionaal product (BRP) per inwoner als het gemiddeld besteedbaar inkomen – beide zijn graadmeters voor de regionale welvaart – liggen in Friesland op een lager niveau dan het landelijk gemiddelde. In Friesland ligt het BRP bijna 20% lager en het besteedbaar inkomen 8,5% lager dan in Nederland als geheel. Bovendien blijft de groei van beide graadmeters achter³⁹.

Ondanks de afwijkende sectorstructuur is de werkgelegenheid in Friesland in hetzelfde tempo gegroeid als in Nederland als geheel. Er bestaan echter grote verschillen in de sectorstructuur tussen de kernzones en het landelijk gebied. De economie van het landelijk gebied leunt vooral op handel en horeca, landbouw en visserij en bouwnijverheid, sectoren met een lagere werkgelegenheidsgroei, terwijl in de kernzones verhoudingsgewijs veel werkgelegenheid is in de zakelijke en niet-zakelijke dienstverlening. De werkgelegenheids-groei is dan ook het grootst in de A7-zone en de Westergozone. Het aantal banen is hier in de periode 1995-2003 met gemiddeld respectievelijk 3,2% en 2,0% per jaar gestegen. In noordelijk perspectief blijven grote delen van Groningen en Drenthe hierbij flink achter.

Traditioneel ligt de werkloosheid in het Noorden hoger dan gemiddeld. De werkloosheid is de afgelopen jaren met jaarlijks 3,7% echter sterk gedaald, waardoor de achterstand behoorlijk is ingelopen. De werkloosheid in 2003 is het laagst in het landelijk gebied (gemiddeld 5,6%) en – ondanks de sterke werkgelegenheids-groei – het hoogst in de Zuid-Friese Stedenzone (6,8%) en de Westergozone (8,4%). Opvallend is dat de werkloosheid in het noordelijke landelijk gebied lager ligt dan het nationale niveau (6,2%).

Daarnaast valt de relatief lage participatiegraad op – hoewel het verschil met de rest van Nederland kleiner wordt - en het hoge aandeel gesubsidieerde arbeid (4%). Friesland maakt in tegenstelling tot Groningen (ruim 5%) van de drie noordelijke provincies het minst gebruik van gesubsidieerde arbeid, maar blijft hiermee nog altijd ruim boven het nationale gemiddelde (3%).

Arbeidsmarkt

In geheel Noord-Nederland sluiten vraag en aanbod van arbeid onvoldoende op elkaar aan. Daarnaast heeft de beroepsbevolking gemiddeld een lager opleidingsniveau dan de Nederlandse beroepsbevolking en dat heeft een negatieve invloed op de productiviteit. Slechts

---

³⁷ Nota Sociaal-Economisch Beleid Provincie Friesland 2003 – 2006 en interview met Drs. E. Wind van de Kamer van Koophandel Friesland.

³⁸ De economische hittekaart van Nederland, 2003.

³⁹ Koers op het Noorden 2004, 2004.

23% van de noordelijke beroepsbevolking heeft een HBO- of universitaire opleiding, vergeleken met 27% op landelijk niveau⁴⁰. De arbeidsmarkt is bovendien voortdurend in beweging. Aan de aanbodzijde leiden demografische ontwikkelingen – met name de vergrijzing en ontgroening spelen sterk in het Noorden – op termijn tot tekorten aan personeel. Aan de vraagzijde zal onder meer het transitieproces naar een sterker op kennis georiënteerde economie gevolgen hebben voor de vraag naar arbeid, zowel in kwantitatieve als in kwalitatieve zin.

Het hoger onderwijsaanbod (WO en HBO) is geconcentreerd in Leeuwarden. Op universitair niveau kent het een dependance van de Rijksuniversiteit Groningen, Universiteit Twente en Wageningen Universiteit. Daarnaast zijn in Leeuwarden hoofdvestigingen van de Noordelijke Hogeschool Leeuwarden, de Christelijke Hogeschool Noord-Nederland en het Van Hall Instituut.

Bevolking

Ook de bevolkingsdichtheid houdt vaak verband met het economische presteren van een regio. De woonkernen in Fryslan zijn ingedeeld in stedelijke centra (Leeuwarden, Drachten, Sneek, Heerenveen en Harlingen), regionale centra (17 kernen) en plattelandskernen (enige honderden). Verstedelijkte regio's – met een groot aantal inwoners per vierkante kilometer – laten vaak een sterkere economische dynamiek zien dan dunbevolkte gebieden.

Daar staat tegenover dat dunbevolkte regio's meer mogelijkheden bieden voor bijvoorbeeld ruim wonen en recreëren. Binnen Friesland is een groot verschil tussen de kernzones en het landelijk gebied; van de ruim 640.000 inwoners van Friesland⁴¹ woont ongeveer drievijfde deel in de kernzones en de overige circa 260.000 mensen in het landelijk gebied.

Daardoor is de bevolkingsdichtheid in de kernzones bijna drie keer zo hoog als in het landelijk gebied, terwijl in de kernzones nog steeds méér ruimte per inwoner is dan gemiddeld in Nederland. Daarnaast is de bevolkingsgroei door migratie in de kernzones iets groter dan in het landelijk gebied.

Wonen en werken

De provincie Friesland gaat bij voortzetting van het huidige beleid uit van een autonome trendmatige groei van de woningbehoefte in Friesland van circa 268.000 woningen in 2003 tot minimaal 297.000 woningen in 2015; in totaal dus bijna 30.000 nieuwe woningen⁴². Hoewel de provincie hierbij uitgaat van een gelijkmatige verdeling van de groei in Noord- en Zuid-Friesland, groeit de woningbouw in de zuidelijke rand sneller in tijden van relatief hoge economische groei.

---

⁴⁰ Koers op het Noorden 2004, 2004.

⁴¹ Ongeveer 3,9% van de Nederlandse bevolking woont in Friesland.

Tot 2010 wordt dan ook ingezet op een aandeel van 54% van de totale woningbouw in Zuid-Friesland. De verwachting is dat, mocht er een snelle treinverbinding met de Randstad komen, er op termijn meer mensen uit andere provincies naar Friesland zullen verhuizen. Hoewel het aantal woningen in Friesland geleidelijk groeit, liggen de prijzen van woningen nog altijd een stuk lager dan landelijk.

Het grote aantal starters – voornamelijk in de dienstensector – en de bedrijven die vanuit andere regio's naar het Noorden verhuizen, hebben ertoe bijgedragen dat de uitgifte van bedrijventerreinen in Friesland de afgelopen jaren bijna is verdrievoudigd. De sterke toename van de uitgifte van bedrijventerreinen werd met name gerealiseerd in de economische kernzones; meer dan 55% van de uitgegeven bedrijventerreinen was in de A7-zone, ruim 20% in de Westergozone en eveneens ruim 20% in overig Friesland. Wat betreft de toekomstige beschikbaarheid van bedrijventerreinen geldt dat het direct beschikbare aanbod relatief hoog is, terwijl het geplande aanbod voor de langere termijn juist is lager dan gemiddeld.

De noordelijke kantorenmarkt heeft een beperkte omvang en is sterk geconcentreerd in de kernzones. Ook de opname van kantooruimte blijkt in Noord-Nederland op een relatief laag niveau te liggen. Het aanbodpercentage is echter sinds 1998 enorm toegenomen, waardoor het inmiddels tendeert naar het landelijk gemiddelde.

Innovatie

Het innoverend vermogen van Friesland is erg laag als gevolg van onder andere de sectorstructuur. Verschillen in innovatievermogen zijn mede bepalend voor regionale groeiverschillen. Aangezien in Friesland weinig onderzoeksafdelingen van grote kennisintensieve bedrijven zijn gevestigd, is het innovatievermogen voornamelijk afhankelijk van het MKB, dat veel aan procesvernieuwing doet – hoewel dit vaak versnipperde en verborgen initiatieven zijn. Daarnaast is sprake van weinig dynamiek in de regionale innovatiepatronen, waardoor de relatieve positie van Friesland op korte en middellange termijn nauwelijks zal veranderen.

Een belangrijke maatstaf van innovatie is technologische ontwikkeling (R&D). De R&D-intensieve regio's in Nederland – de zogenaamde *hot spots* – liggen over het algemeen in de gebieden waar de meeste economische activiteiten plaatsvinden. Met name de regio's Zuidoost Noord-Brabant, Twente en de Noord- en Zuidvleugel van de Randstad blijken hoog te scoren voor wat betreft hun R&D-inspanningen, terwijl de intensiteit op het gebied van R&D in Friesland onder het Nederlandse gemiddelde ligt en de R&D-groei minimaal of zelfs negatief is ⁴³.

---

⁴² Nota sociaal economisch beleid provincie Fryslan 2003-2006.

⁴³ Hot Spots 2002, 2003.

Terwijl gemiddeld in Nederland ruim 1% van de totale toegevoegde waarde wordt besteed aan R&D, bedraagt dat percentage in Friesland slechts 0,5%. Friesland wordt dan ook aangemerkt als achterblijver.

Ook het aantal verleende octrooien is een maatstaf van innovatie. Uit onderzoek blijkt dat de Noord-Nederlandse octrooi-prestatie 56% onder het landelijk gemiddelde ligt – voornamelijk door het ontbreken van nationale ‘octrooireuzen’⁴⁴. Friesland scoort hierbij zelfs nog lager dan het noordelijk gemiddelde. Octrooi-innovatie is binnen het Noorden echter het breedst ingebed in Friesland, op 90% van het nationaal gemiddelde. De meeste octrooiactiviteiten in Friesland vinden plaats op het gebied van mechanische technologie, bewerkingen en transport en daarnaast in mindere mate op het gebied van voeding, huishouding en geneeskunde.

4.5 Conclusie

Friesland beschikt over eigen potenties die ook voor de toekomst economisch perspectief bieden. De belangrijkste sterke en zwakke punten worden in tabel 4.3 samengevat.

---

⁴⁴ Uitgevonden in het Noorden, 2004.

Tabel 4.3 Sterke en zwakke punten van Friesland

Sterkten	Zwakten
<p><i>Ruimtelijk economisch</i></p> <p>Veel ruimte voor wonen, bedrijvigheid en recreatie en weinig congestie</p> <p>Landelijk gebied</p> <p>Goed woon- en werkklimaat</p> <p>Natuur- en recreatie gebieden: o.a. Friese meren en Waddenzee</p> <p>Ligging t.ov. Randstad en Noordoost Europa</p> <p>Complementairiteit van de economische kernzones</p>	<p>Gering draagvlak voorzieningen in landelijk gebied</p> <p>Verbinding met Randstad</p>
<p><i>Bedrijvigheid</i></p> <p>Aanwezigheid potentiële clusters agribusiness, watertechnologie, zakelijke en overheidsdiensten, toeristisch recreatief</p> <p>Industriële sector en MKB</p> <p>Voedingsmiddelenindustrie</p>	<p>Traditionele sectorstructuur</p> <p>Geringe bedrijvendichtheid</p> <p>Onvoldoende bovenregionale gerichtheid</p> <p>Laag aandeel stuwende bedrijvigheid (zakelijke dienstverlening en logistiek) en hoog aandeel quartaire sector</p>
<p><i>Arbeidsmarkt</i></p> <p>Grote loyaliteit en motivatie</p> <p>Relatief ontspannen arbeidsmarkt</p>	<p>Hoge werkloosheid en lage participatiegraad</p> <p>Laag opleidingsniveau</p> <p>Relatief sterke vergrijzing en ontgroening</p>
<p><i>Innovatie</i></p> <p>Veel kennis en innovatieve ideeën bij MKB</p>	<p>Laag innoverend vermogen en lage r&d inspanningen</p> <p>Veel versnipperde en verborgen innovatie</p>
<p><i>Bestuurlijk</i></p> <p>Samenwerking met andere Noordelijke Provincies</p>	

5 Beleidsanalyse

5.1 Inleiding

Om interregionale welvaartsverschillen te verkleinen en de welvaart tussen regio's te herverdelen, stellen overheden regionaal economisch beleid (REB) op. Op die manier kunnen de groeipotenties van alle regio's worden benut. Daarnaast heeft het ruimtelijk-economisch beleid een belangrijke invloed op economische ontwikkelingen; dit beleid bepaalt immers de nationale hoofdstructuur en daarmee de ontwikkelingsmogelijkheden voor Friesland.

Om inzicht te krijgen in het relevante beleid en in de kansen en bedreigingen die daaruit voortkomen, is het van belang verschillende beleidsdocumenten te analyseren. Het gaat hierbij om zowel beleid op centraal – Europees en nationaal – als decentraal – interprovinciaal en provinciaal – niveau. Deze verschillende beleidsniveaus beïnvloeden elkaar top-down en komen derhalve achtereenvolgens in dit hoofdstuk aan de orde.

5.2 Europees beleid

De Europese Unie (EU) wil in 2010 de meest dynamische en concurrerende kenniseconomie van de wereld zijn, zoals is vastgesteld in de Lissabon-doelstelling. Het Europese beleid beoogt daartoe een evenwichtige en duurzame ontwikkeling van de EU te bewerkstelligen in overeenstemming met de fundamentele beleidsdoelstellingen: economische en sociale cohesie, een economisch concurrentie-vermogen gebaseerd op kennis en duurzaamheid en de instandhouding van natuurlijke en culturele rijkdommen.

Regionaal beleid

Het huidige Europese regionale beleid – dat tot 2007 loopt – is gericht op het bevorderen van de economische en sociale cohesie binnen de EU en probeert op basis daarvan bij te dragen aan het verkleinen van de achterstand van achtergebleven regio's. Uit de verschillende cohesieverslagen blijkt dat de verschillen in ontwikkeling afnemen tussen de lidstaten, maar – door de toetreding van een aantal arme lidstaten – de neiging hebben groter te worden tussen de verschillende regio's⁴⁵. In het kader van dit beleid wordt meer dan eenderde van de begroting van de EU – 213 miljard euro voor de periode 2000-2006 – ingezet om de verschillen in ontwikkeling en levensstandaard tussen regio's te verkleinen. Op deze manier zijn de regio's die een ontwikkelingsachterstand hebben, in een omschakelingsproces verkeren of het hoofd moeten bieden aan een bijzondere geografische, economische of sociale situatie, beter gewapend om hun problemen aan te pakken en volledig te profiteren van de kansen die

---

⁴⁵ Eerste Cohesierapport (januari 1996), Tweede Cohesierapport (januari 2001) en Derde cohesierapport (februari 2004).

de interne Europese markt biedt⁴⁶. Na 2006 wordt het huidige beleid met een andere invulling voortgezet.

Doelstellingen

De steun die de EU via het REB verleent, is afhankelijk van het ontwikkelingsniveau van de regio's en van de aard van de problemen waarmee zij te kampen hebben. Voor de lopende periode zijn drie prioritaire doelstellingen vastgesteld:

- Doelstelling 1: bevordering van de ontwikkeling en structurele aanpassing van de minst welvarende gebieden binnen de EU⁴⁷.
- Doelstelling 2: ondersteuning van de economische en sociale omschakeling van in structurele moeilijkheden verkerende zones⁴⁸;
- Doelstelling 3: ondersteuning op het gebied van onderwijs, opleiding en werkgelegenheid in de niet onder doelstelling 1 vallende regio's⁴⁹.

Beleidsinstrumenten

De EU beschikt over vier structuurfondsen om financiële steun te verlenen voor regionale ontwikkelingsprogramma's en voor specifieke initiatieven en acties. Elk van de vier bestaande structuurfondsen heeft betrekking op een specifiek thematisch gebied. Het Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling (EFRO) financiert infrastructuur, investeringen in werkgelegenheid, lokale ontwikkelingsprojecten en steun aan het MKB. Het Europees Sociaal Fonds (ESF) stimuleert behoud, versterking en uitbreiding van werkgelegenheid. Het Financieringsinstrument voor de Oriëntatie van de Visserij (FIOV) levert een bijdrage aan de aanpassing en modernisering van de visserijsector. Het Europees Oriëntatie- en Garantiefonds voor de Landbouw (EOGFL) financiert onder andere maatregelen voor plattelandontwikkeling en biedt hulp aan boeren, met name in regio's die een achterstand hebben.

Daarnaast zijn vier specials programma's – de zogenaamde communautaire initiatieven⁵⁰ – opgezet om gezamenlijke oplossingen te vinden voor problemen die zich overal in Europa voordoen:

- Interreg III: gericht op stimulering van grensoverschrijdende (Interreg IIIa), transnationale (Interreg IIIb) en interregionale samenwerking (Interreg IIIc);
- LAEADER+: gericht op duurzame plattelandontwikkeling (natuur en landschap, toerisme, kleinschalige bedrijvigheid, landbouw en leefbaarheid);

---

⁴⁶ De achtergebleven regio's tellen zo'n 225 miljoen inwoners, bijna 50 % van de bevolking van de 25 lidstaten.

⁴⁷ In Nederland is alleen Flevoland aangewezen als doelstelling 1 regio (uitfasering tot 2006).

⁴⁸ Maximaal 15% van de Nederlandse bevolking (Noorden 7%, reconstructie 3,75%, steden 4,25%).

⁴⁹ Deze ondersteuning is niet regiospecifiek.

⁵⁰ Communautaire initiatieven zijn programma's die in de hele EU van toepassing zijn, maar door de afzonderlijke lidstaten worden gecoördineerd.

- Equal: gericht op gelijke kansen op de arbeidsmarkt;
- Urban II: gericht op duurzame ontwikkeling van steden en voorsteden in crisis.

Bovendien worden programma's voor innovatieve acties gefinancierd, om te fungeren als kweekvijver voor ideeën voor achtergebleven regio's.

Middelen

In de periode 2000-2006 is in de EU 195 miljard euro beschikbaar voor de structuurfondsen. Daarvan is aan Nederland in totaal 3,3 miljard euro toegekend, ofwel 1,7%, zie tabel 5.1. Dit is inclusief de overgangssteun aan regio's die vanwege de verbetering in hun economische en sociale situatie niet langer voor steun in aanmerking komen (uitfasering). De Europese structuurfondsen financieren slechts 15 tot 50% van totale projectkosten en worden aangevuld met nationale middelen.

Tabel 5.1 EU-structuurmiddelen bestemd voor Nederland 2000-2006 (in miljoenen euro's)

Doelstelling 1: Uitfasering achterstandsregio Flevoland	126
Doelstelling 2: Structureel zwakke regio's	823
waarvan Noord	342
waarvan Oost	142
waarvan Zuid	140
waarvan Steden (G4, Eindhoven, Enschede, Arnhem, Nijmegen, Maastricht)	200
Doelstelling 3: Reïntegratie werklozen, scholing werkenden	1686
Interreg A, B en C	349
waarvan Interreg A (grensoverschrijdende samenwerking)	160
waarvan Interreg B (vooral waterprojecten)	168
waarvan Interreg C (vooral samenwerking met kandidaat-lidstaten)	21
Equal	196
LEADER+	78
Urban	30
Herstructurering visserijsector	32
Totaal	3320

Bron: Pieken in de delta, 2004

Aangezien de achterstand van het Noord-Nederland in Europees perspectief beperkt is – door de recente uitbreiding van de EU is de status van het Noorden veranderd van een zwakke in een sterke regio – komt Friesland niet in aanmerking voor doelstelling-1- gelden. Wel is een groot deel van Noord-Nederland aangewezen als doelstelling-2-gebied en delen van Friesland kunnen op basis daarvan dus voor Europese steun in aanmerking komen. Daarnaast kunnen uitfaseringsgebieden nog tot en met 2005 voor Europese steun in aanmerking komen. Doelstelling 3 is niet regiogebonden, maar in geheel Noord-Nederland van toepassing.

Toekomstig beleid

Op dit moment wordt door de Europese Commissie in samenwerking met de lidstaten gewerkt aan het structuurfondsenbeleid voor na 2006. Het voorstel is te komen tot drie hoofddoelstellingen⁵¹:

- C1: convergentie en cohesie, 78% van structuurfondsen (vergelijkbaar met huidige doelstelling 1);
- C2: regionale concurrentiekracht en werkgelegenheid, 18% van structuurfondsen (doelstelling 2 en 3);
- C3: coöperatie, 4% van structuurfondsen (vergelijkbaar met Interreg).

Hierbij is veel aandacht voor innovatie en ondernemerschap, zoals is voorgesteld in de Lissabon-strategie⁵². De grote uitdaging in het nieuwe structuurbeleid is de toetreding van de nieuwe lidstaten⁵³, waardoor het zwaartepunt van het cohesiebeleid meer oostwaarts zal komen te liggen. Het kabinet gaat ervan uit dat de cohesiebenadering wordt gerealiseerd en dat de rijke lidstaten – waaronder Nederland – na 2006 geen Europese structuurfondsmiddelen meer krijgen. Een belangrijk element in het nieuwe beleid is echter dat de bestaande ongelijkheden in de ‘oude’ vijftien lidstaten niet zomaar zullen verdwijnen en door de komst van nieuwe lidstaten zeker niet aan het oog mogen worden onttrokken. Volgens de voorstellen in het Derde Cohesierapport van de EU zou Nederland wèl in aanmerking komen voor Europese middelen, namelijk voor de ‘regionale concurrentiekracht en werkgelegenheidsdoelstelling’ (C2) en de ‘territoriale samenwerkingsdoelstelling’ (C3).

Evaluaties geven in het algemeen aan dat het EU-structuurfondsenbeleid weinig effectief is geweest in het verminderen van interregionale welvaartsverschillen. Het financieren met Europese middelen brengt daarnaast extra transactiekosten met zich mee ten opzichte van het bekostigen van hetzelfde beleid uit nationale middelen (IBO, 2004). Desondanks wordt de bijdrage van de EU aan REB voor de periode 2007 - 2013 aanzienlijk verhoogd tot bijna 340 miljard euro en 50-50 verdeeld over de 15 oude lidstaten en de 10 nieuwe lidstaten⁵⁴. Voor Nederlandse regio's is in deze periode naar verwachting ongeveer 2 miljard euro beschikbaar.

Secundaire beleidstakken

Naast REB spelen volgens het Europees Ruimtelijk Ontwikkelingsperspectief (EROP) ook andere beleidstakken een rol bij ruimtelijk-economische ontwikkeling⁵⁵. Het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) besteedt via het Europees Landbouwfonds voor

---

⁵¹ Derde Cohesierapport, 2004.

⁵² Ten dienste van de regio's, 2004.

⁵³ Cyprus, Estland, Hongarije, Letland, Litouwen, Malta, Polen, Slovenië, Slowakije en Tsjechië traden op 1 mei 2004 officieel toe tot de EU.

⁵⁴ Derde Cohesierapport, 2004.

Plattelandsontwikkeling (ELFPO) ook steeds meer aandacht aan projectmatige plattelandsontwikkeling. Daarnaast draagt de EU bij tot de totstandbrenging van trans-Europese netwerken (TEN's) op het gebied van vervoer, communicatie en energie. De betere verbindingen tussen de centrale regio's en de perifere regio's komen die hierdoor ontstaan versterken op hun beurt de economische en sociale cohesie.

Ook is er steeds meer aandacht voor het milieubeleid; milieueisen moeten worden geïntegreerd in de uitvoering van alle Europese beleidstakken en er zijn beschermde gebieden voor flora en fauna aangewezen. Het beleid op het gebied van onderzoek en technologische ontwikkeling (OTO) bevordert de samenwerking tussen bedrijven, onderzoekscentra en universiteiten. Door gerichte gebiedspromotie waarbij de aandacht wordt gevestigd op eigen specifieke hulpbronnen, slagen zelfs de minst welvarende regio's er in om OTO-investeringen aan te trekken.

Zoals blijkt uit bovenstaande zijn de Europese middelen bedoeld als aanvulling op het nationale beleid van de lidstaten en de verschillende lidstaten zijn daarom verantwoordelijk voor de uitvoering van het Europese beleid.

5.3 Nationaal beleid

Het nationale beleid is in grote mate inhoudelijk en geografisch gekoppeld aan het Europese regionale beleid. De middelen voor het nationale beleid zijn ten dele ook tegelijk de verplichte cofinanciering voor het Europese beleid. Het kabinet wil dan ook bewerkstelligen dat Europese, nationale en decentrale middelen op zinvolle en voortvarende wijze worden besteed en elkaar versterken.

Om het groei- en concurrentievermogen van de Nederlandse economie te verbeteren en de transformatie van een traditionele maakindustrie naar een innovatieve kenniseconomie mogelijk te maken – zoals de Lissabon-doelstelling voorstaat – moeten allereerst de huidige knelpunten in het ondernemingsklimaat verdwijnen en de economische potenties zo goed mogelijk worden benut. Drie thema's staan daarbij centraal: ruimte om te ondernemen, goed werkende markten en een excellent innovatieklimaat. De maatregelen zijn generiek van aard; ze maken geen onderscheid tussen regio's maar hebben wel invloed op de verschillen in economische groei tussen regio's.

Ruimtelijk-economisch beleid

Het huidige ruimtelijk-economisch beleid – dat ook tot 2007 loopt – moet de netwerkeconomie zoveel mogelijk stimuleren en faciliteren en ruimte bieden aan zowel bestaande als nieuwe activiteiten. Volgens het kabinet moeten de economische potenties van steden, corridors en landelijk gebied meer en beter worden benut. Het beleid moet ervoor

---

⁵⁵ erop, Europees Ruimtelijk Ontwikkelingsperspectief.

zorgen dat Nederland als vestigingsplaats voor bedrijven aantrekkelijk is en blijft. Daarbij zijn flexibiliteit, maatwerk en samenhang de uitgangspunten. Dit beleid heeft twee sterk samenhangende pijlers: de versterking van het ruimtelijk-economisch netwerk en de versterking van de economie in regio's die samen dat netwerk vormgeven⁵⁶.

Het beleid besteedt aandacht aan alle aspecten van het Nederlandse vestigingsklimaat: ruimte, bereikbaarheid, ondernemingsklimaat, arbeidsmarkt, fiscaal klimaat en kennisinfrastructuur. Het rijk geeft de economische dynamiek in het ruimtelijk-economisch netwerk daarbij meer de ruimte en richt zich op de versterking van steden en de ontwikkeling van multimodaal ontsloten knooppunten in de corridors. Concentratie van wonen en werken is nodig vanuit economisch, ruimtelijk en milieu-oogpunt.

Beleidsinstrumenten

Instrumenten van het ruimtelijk-economisch beleid zijn het Kompas, de decentrale en centrale Investeringspremieregeling (IPR), het Fonds Economische Structuurversterking (FES) en de ondersteuning door de regionale ontwikkelingsmaatschappijen (ROM's).

In het Kompas zijn het kabinet en de drie noordelijke provincies een programma van maatregelen overeengekomen om de economische structuur van Noord-Nederland te versterken. Voor de periode 2000-2006 zijn financiële afspraken gemaakt tot een bedrag van 2,3 miljard euro. Dit bedrag vormt de basis voor cofinanciering van projecten, die mede gedragen moeten worden door lagere overheden, maatschappelijke organisaties en de markt. De investeringen uit het programma moeten samen met de cofinanciering leiden tot een kwaliteitsimpuls van 7 tot 9 miljard euro. De IPR stimuleert vestigings- en uitbreidingsprojecten in stuwende sectoren van de economie in de economische kernzones van de drie noordelijke provincies⁵⁷. De regeling gaat er van uit dat een vestigings- of uitbreidingsinvestering een impuls betekent voor de economische activiteit. Dat maakt de productiestructuur sterker en bevordert de werkgelegenheid. De centrale IPR geldt bij investeringen van meer dan 4,5 miljoen euro, de decentrale IPR voor kleinere investeringen⁵⁸. Het FES van het Ministerie van EZ is specifiek bestemd voor grootschalige investeringen in versterking van de economische structuur van Nederland, zoals investeringen in fysieke en kennisinfrastructuur, grote steden en natuur. Het FES wordt gevoed door aardgasbaten en door rentevrijval bij verkoop van staatsdeelnemingen. De vier ROM's zijn een belangrijk instrument voor regionaal-economische structuurversterking; ze zijn spin in het regionale netwerk van bedrijfsleven, kennisinstututen en overheden. Kerntaken van de ROM zijn regionale

---

⁵⁶ Nota Ruimtelijk Economisch Beleid, 1999.

⁵⁷ Het kabinet overweegt de IPR na 2006 af te schaffen.

⁵⁸ De centrale IPR wordt gefinancierd uit EZ-middelen, de decentrale IPR is onderdeel van het interprovinciale Kompasprogramma.

ontwikkeling, investeringsbevordering en participatie. Daarnaast spelen de ROM's een belangrijke rol bij het aantrekken van investeringen van buitenlandse bedrijven.

Tabel 5.2 Overzicht ROM's (per 1 januari 2004)

	Regio	Geïnvesteed vermogen	Participaties
NOM	Noord-Nederland	89 miljoen	117
NV Oost	Overijssel & Gelderland	25 miljoen	67
BOM	Noord-Brabant	23 miljoen	38
LIOF	Limburg	59 miljoen	120

Bron: Pieken in de Delta, 2004

Middelen

Tot en met 2006 gaat ruim de helft van de EZ-middelen naar Noord-Nederland via het Kompas en de centrale IPR. Daarnaast zijn budgetafspraken gemaakt met het Ministerie van Verkeer en Waterstaat over diverse infrastructuurprojecten en met het Ministerie van Financiën over fiscale stimulering. De komende jaren is aan EZ-middelen gemiddeld ongeveer 154 miljoen euro per jaar beschikbaar voor gebiedsgericht economisch beleid, zie tabel 5.3⁵⁹.

Tabel 5.3 EZ-middelen voor gebiedsgericht economisch beleid (in miljoenen euro's)

	2005	2006	2007	2008
Bedrijventerreinen	22,9	23,1	22,9	22,9
Gebiedsgericht budget	74,1	75,3	69,1	69,1
waarvan Kompas voor het Noorden	61,1	61,1	-	-
waarvan IPR centraal	13,0	13,0	n.n.b.	n.n.b.
waarvan Cofinanciering EFRO-projecten	-	1,-	11,0	11,0
waarvan Pieken in de Delta	-	-	58,1	58,1
Toerisme	20,7	19,5	21,9	21,9
ROM's	7,2	7,0	6,9	7,3
Stadseconomie	153,9*	2,0	2,0	-
Totaal	278,7	126,8	119,1	118,0

* In één keer toegekend voor de periode 2005-2009

Bron: Pieken in de delta, 2004

⁵⁹ Pieken in de Delta, 2004.

Toekomstig beleid

In hoofdstuk 3 is gebleken dat het onwaarschijnlijk is dat regionaal economisch beleid interregionale welvaartsverschillen kan laten verdwijnen. Het IBO heeft daarom geadviseerd na 2006 – naast het gebiedsgerichte budget – geen aparte instrumenten⁶⁰ meer te richten op de economische ontwikkeling van bepaalde gebieden. De beleidsnota ‘Pieken in de Delta’ vormt dan ook een koerswijziging in het nationale REB na 2006⁶¹; niet meer het wegwerken van het faseverschil staat centraal, maar de bijdrage die het rijk kan leveren aan het benutten van regiospecifieke kansen met een nationaal rendement. Nederland volgt hiermee de Europese trend, waarbij landen economische ontwikkeling in alle regio’s stimuleren in plaats van een aantal specifieke achterstandsregio’s (Yuill, 2003).

Voortaan is dus het nationaal economische rendement voor het kabinet leidend bij het maken van gebiedsgerichte economische keuzes door het rijk. Het uitgangspunt is duurzame economische ontwikkeling; dat betekent dat naast economische aspecten ook sociale, ecologische, maatschappelijke en bestuurlijke doelstellingen meewegen.

Door te zorgen voor een generieke basiskwaliteit⁶² en specifieke knelpunten van nationaal belang weg te nemen, wil het kabinet in alle regio’s voorwaarden scheppen waaronder economische activiteiten kunnen opbloeien, ongeacht de relatieve positie van een regio ten opzichte van een andere regio. Nationale prioriteiten in het nieuwe beleid zijn⁶³ : werklocaties, mainports, bereikbaarheid, duurzame ontwikkeling van steden, innovatie en toerisme.

Voor de periode na 2006 wil het kabinet met alle regio’s, dus ook met het Noorden, verkennen welke rol het rijk kan spelen in een gezamenlijke economische strategie voor het gebied. Pieken in de Delta bevat een aantal gebiedsgerichte economische perspectieven, waarbij het kabinet voor de zes economische regio's⁶⁴ de kansen en mogelijkheden op basis van de nationale prioriteiten omschrijft.

In het nieuwe beleid vormt Noord-Nederland de schakel tussen de Randstad en Noordoost-Europa. Het economisch perspectief ligt volgens het kabinet in het verder versterken van bestaande sectoren en het behoud van de landschappelijke kwaliteiten. Een grotere oriëntatie op Duitsland, Scandinavië en de Oostzeelanden biedt ook een nieuw perspectief, zie ook tabel 5.4⁶⁵.

---

⁶⁰ Zoals de IPR en het Kompas.

⁶¹ Op basis van de Nota Ruimte en naar aanleiding van het Interdepartementaal Beleidsonderzoek (IBO) naar de toekomst van REB.

⁶² Nota Ruimte, 2004.

⁶³ Pieken in de Delta, 2004.

⁶⁴ Noord-Nederland, Oost-Nederland, Noordvleugel Randstad en Utrecht, Zuidvleugel Randstad, Zuidwest Nederland en Zuidoost Nederland.

⁶⁵ Pieken in de Delta, 2004.

Tabel 5.4 Economische prioriteiten Friesland

Thema	Project / Programma	Doelstelling
Bereikbaarheid	Snelle OV-verbinding met het Noorden (ZZL)	Zorgen voor en waarborgen van ruimtelijke reserveringen voor economie
Stadseconomie	Leeuwarden	Duurzame ontwikkeling steden
Innovatie	Energy Valley	Realisatie van een cluster van energiegerelateerde activiteiten
	Waterzuivering (Wetsus)	Kennisvermeerdering en spin-off voor bedrijfsleven
Toerisme	Voorselectie Pilot kustplaats (Ameland)	Kwaliteitsimpuls van badplaatsen in Nederland
Regionaal beleid	Kompas van het Noorden	Wegwerken economische faseverschil
	Structuurfondsen	Wegwerken economische faseverschil
	Investeringspremieregeling	Acquisitie en uitbreidingsprojecten bedrijfsleven
	Noordelijke Ontwikkelingsmaatschappij	Regionaal-economische ontwikkeling

Bron: Pieken in de delta, 2004

Deze nieuwe koers betekent echter niet dat het kabinet tornt aan bestaande afspraken met het Noorden; andere afspraken met het Noorden blijven wel overeind. Er zijn met de noordelijke provincies afspraken gemaakt over een ICES-investeringspakket tot 2010 voor met name infrastructuur en de aanleg van een snelle treinverbinding, bijvoorbeeld via de Zuiderzeelijn. Daarnaast kan het Noorden ook putten uit het Waddenfonds van 500 miljoen in de komende 20 jaar, dat door het kabinet is ingesteld ter verbetering van de unieke natuurkwaliteit van de Wadden en ter versterking van de duurzame economische ontwikkeling van het Noorden⁶⁶.

Secundaire beleidstakken

Andere relevante nationale beleidstakken zijn het Innovatiebeleid, het Toeristisch-recreatief beleid en het Grotestedenbeleid (GSB).

Nederland werkt met het nieuwe innovatiebeleid hard mee aan het bereiken van de Europese Lissabon-doelstelling. Om deze ambitie waar te maken is een op kennis gebaseerde economie noodzakelijk; kennis is namelijk een doorslaggevende factor om te innoveren en innovatie vormt een steeds belangrijkere motor voor economische groei. Innovatie moet dan ook de belangrijkste pijler worden onder toekomstige welvaarts-groei en de overheid wil een daarom zo goed mogelijk innovatieklimaat creëren. Daarnaast besteedt de overheid speciale aandacht aan een aantal belangrijke technologiegebieden, aan innovatief ondernemerschap – zodat er meer waarde wordt gecreëerd – en aan de essentiële randvoorwaarden voor een stimulerend

⁶⁶ De Tweede Kamer heeft expliciet aangegeven dat zij dit bedrag wil verhogen naar 800 miljoen euro.

innovatieklimaat. Eén van de beleidsinstrumenten is ICES/KIS⁶⁷, een programma om de kennisinfrastructuur te versterken om zo de positie van Nederland als kennisintensieve economie te verbeteren.

Het rijk heeft een stimulerende rol met betrekking tot toerisme en recreatie; zij schept de randvoorwaarden die de sector in staat moet stellen zich op eigen kracht te ontwikkelen. De kwaliteit van de openbare ruimte krijgt hierbij bijzondere aandacht. De hoofdelementen in het Nederlands toeristisch-recreatief beleid zijn: kust, cultuur, steden, water en natuur. Het rijk moet hierbij rekening houden met het belang van de Ecologische Hoofdstructuur (EHS) voor toerisme en recreatie: de kuststreek, de nationale parken, maar ook de Waddenzee en de overige grote wateren.

Steden en stedelijke netwerken zijn de stuwende kracht achter de Nederlandse economie en belangrijk als broedplaats voor kennisontwikkeling, het MKB, persoonlijke dienstverlening, winkels en de toeristisch-recreatieve sector. Steden combineren echter vaak een aantrekkelijk vestigingsklimaat voor de diensteneconomie met verouderde bedrijven-terreinen, slechte autobereikbaarheid en een structureel slechte aansluiting tussen vraag en aanbod op de arbeidsmarkt. Door gericht beleid om de knelpunten te verminderen kunnen de comparatieve voordelen van elke stad optimaal worden benut. Met het nieuwe GSB beleidsonderdeel Economie (2005-2009) wil het kabinet bijdragen aan het vergroten van de economische groei in de dertig grote steden (G30), waaronder Leeuwarden. Economische groei is een belangrijke voorwaarde voor het oplossen van sociale, fysieke en veiligheidsproblemen in de steden.

Naast het generieke economische beleid van het rijk – dat zorgt voor een zekere basiskwaliteit – werken de *decentrale* overheden aan het vestigingsklimaat in de eigen regio. Zij kennen de knelpunten en kansen in hun gebied het best en plukken direct of indirect ook de vruchten van het gevoerde beleid. Nationaal REB zal daaraan recht doen door zoveel mogelijk ruimte aan decentrale overheden te geven. Deze benadering sluit aan bij het motto uit het hoofdlijnenakkoord ‘decentraal wat kan, centraal wat moet’ en de sturingsfilosofie uit de Nota Ruimte.

5.4 Interprovinciaal beleid

Het gezamenlijk beleid van de drie noordelijke provincies⁶⁸ is concreet gericht op het verkleinen van het faseverschil tussen het Noorden en de rest van Nederland. Noord-Nederland heeft in het Kompas gekozen voor selectiviteit en concentratie, resulterend in een driesporenbeleid. Een versterkte economische groei – nodig om het verschil met de rest van

---

⁶⁷ ices/kis is een interdepartementale commissie voor economische structuurversterking op het gebied van de kennisinfrastructuur.

⁶⁸ Het interprovinciaal beleid wordt in SNN-verband opgesteld.

het land in te lopen – wordt gecombineerd met behoud en versterking van natuurlijke, landschappelijke en milieuwaarden:

1. Versterking van de marktsector en concentratie van wonen en werken in economische kernzones;
2. Ontwikkeling van vitale stedelijke centra;
3. Versterking van een aantrekkelijk landelijk gebied als voorwaarde voor een evenwichtige ontwikkeling.

Deze drie sporen versterken elkaar. Bundeling van economische activiteiten in kernzones brengt agglomeratievoordelen met zich mee. Hierdoor wordt de diversiteit bevorderd en economische groei gestimuleerd. De vergroting van de kritische massa versterkt het draagvlak voor voorzieningen en dit leidt tot een aantrekkelijker vestigingsklimaat. De eerste twee sporen verminderen de ruimtedruk op het landelijk gebied. Op deze manier wordt voorkomen dat de ruimte versnipperd en het landelijk gebied verstedelijkt. Het landelijk gebied is een belangrijke drager van economische activiteiten zoals landbouw, toerisme en recreatie. Daarbij beschikt het over kwaliteiten op het gebied van natuur, milieu en cultuur.

Door concentratie wordt bovendien een schaal-effect bereikt waarmee transportassen en infrastructuur optimaal worden benut. De kwaliteiten van dit gebied kunnen hierdoor duurzaam benut worden, niet alleen als woonmilieu maar ook voor de in Noord-Nederland belangrijke economische sectoren landbouw en toerisme en recreatie. Ten slotte beoogt Noord-Nederland met dit driesporenbeleid niet alleen een versterkte maar ook een duurzame eigen groei te bereiken om het economische faseverschil met de rest van Nederland in te lopen.

Tegelijkertijd levert de regio ook een bijdrage aan de oplossing van knelpunten elders, zoals de toenemende mobiliteit en de daardoor verslechterende bereikbaarheid, de toenemende krapte op de arbeidsmarkt en de aantasting van het woon- en leefklimaat.

Om de aansluiting bij de nationale en internationale economische ontwikkeling te faciliteren wordt gestreefd naar het ontstaan van een internationale Noord-corridor. Deze ontwikkelingsas, waarvan de noordelijke economische kernzones deel uitmaken, en het infrastructurele netwerk dat de economische knooppunten verbindt, is een instrument bij uitstek om de ontwikkeling van Noord-Nederland in een versnelling te brengen. Een essentieel onderdeel van dit infrastructurele netwerk is de Zuiderzeelijn.

Het SNN richt zich in de periode 2007-2013 voornamelijk op:

- Innovatie en transitie naar een kenniseconomie: ontwikkelen van kansrijke sectoren, versterken van het MKB door onder meer kennistransfer, bevorderen van het ICT-gebruik en export- en investeringsbevordering, en versterking van het beroepsonderwijs en verbetering werking arbeidsmarkt;

- Een concurrerend vestigingsklimaat in stedelijk gebied: creëren van een aantrekkelijk woonmilieu, verbeteren van vestigingsklimaat voor kennis-georiënteerde bedrijven en optimaliseren van de bereikbaarheid;
- Een vitaal platteland: versterking concurrentiekracht landbouw, verbreding en vernieuwing plattelandseconomie, integraal waterbeheer en behoud en ontwikkeling van natuur en landschap.

Speerpuntsectoren

Naast de eerder genoemde sleutelgebieden – Flowers & Food, Water en Duurzame energie – kent Friesland een aantal sectoren met een aanzienlijk innovatiepotentieel, die door het SNN als speerpuntsectoren worden benoemd. Benutting van dit potentieel vergt in dit stadium echter nog verdere versterking van het organiserend vermogen van de kennisinfrastructuur. Speerpuntsectoren die voor Friesland van belang zijn, zijn:

- Life sciences en gezondheidszorg: gericht op het bereiken van een hogere levensstandaard onder andere door het ontwikkelen van nieuwe medicijnen en voedingsmiddelen en innovatieve zorgtechnologieën.
- ICT: gericht op bijvoorbeeld gameontwikkeling en vermaakindustrie.
- Toerisme: gericht op het opwaarderen van de toeristische producten, bijvoorbeeld met betrekking tot de Waddeneilanden, de Friese meren en cultuurtoerisme.

Waddenbeleid

De Waddenzee is een waardevol natuurgebied met – vanuit economisch perspectief – interessante gasvoorraden. In 2002 is de Nederlandse, Duitse en Deense Waddenzee aangewezen als ‘bijzonder kwetsbaar zeegebied’, naast bijvoorbeeld het *Great Barrier Reef* in Australië en de zee rond *The Florida Keys* in de Verenigde Staten.

Op basis van het advies van de commissie Meijer heeft het kabinet gekozen voor een integraal standpunt voor de Waddenzee; gaswinning wordt onder strikte voorwaarden toegestaan, er komt een Waddenfonds van 500 miljoen euro voor natuurbescherming en duurzame economische ontwikkeling. Tevens wordt de mechanische kokkelvisserij vanaf 2005 beëindigd.

Het beleid van Friesland, Groningen en Noord-Holland met betrekking tot het plangebied Waddenzee is verwoord in het Interprovinciaal Beleidsplan Waddenzeegebied (IBW). De hoofddoelstelling van het interprovinciaal beleid is de duurzame bescherming en ontwikkeling van het Waddenzeegebied als natuurgebied. Binnen deze doelstelling zijn menselijke activiteiten met een economische en recreatieve betekenis mogelijk. Het IBW gaat hierbij uit van twee randvoorwaarden: veiligheid van de bewoners en bereikbaarheid van eilanden en havens. De Waddenprovincies zijn erg actief op het terrein van milieu en recreatie & toerisme, terwijl het defensie- en visserijbeleid vooral door het rijk wordt vormgegeven.

5.5 Provinciaal beleid

De hoofddoelstelling van het sociaal-economisch beleid van de provincie Friesland is het bevorderen van een duurzame sociaal-economische ontwikkeling, gemeten in termen van werkgelegenheid, investeringen en inkomen⁶⁹. Dit beleid is gebaseerd op concentratie en selectiviteit; concentratie van economische activiteiten in de kernzones en een selectieve inzet van de beperkte beleidsmogelijkheden op die plekken waar de hefboomwerking het grootst is. In dit beleid staat het verstevigen van de sterkten van de Friese economie centraal. De zwakke kanten – die er nog steeds zijn – blijven aandacht verdienen als zij een positieve ontwikkeling in de weg staan. Er is een beperkt aantal speerpunten die van belang zijn voor de ontwikkeling van de Friese economie:

- Versterking van de concurrentiekracht van het Friese bedrijfsleven;
- Versterking van het ondernemings- en vestigingsklimaat voor bestaande en voor nieuwe en startende bedrijven;
- Verbetering van de werking van de arbeidsmarkt.

De provincie besteedt hierbij aandacht aan het belang van economische clusters en ziet de clusterbenadering als een waardevol uitgangspunt voor het stimuleren van de sociaal-economische ontwikkeling van Friesland⁷⁰.

De kadernota Streekplan Friesland 2005-2015 sluit grotendeels aan op het sociaal-economisch beleid en op het in het Kompas ingezette driesporenbeleid. De provincie zet in op een sterk, vitaal en aantrekkelijk Friesland, waarbij de wisselwerking tussen de stedelijke gebieden en het omliggende platteland centraal staat.

Vanuit deze wisselwerking zet Friesland in op concentratie van verstedelijking - wonen, werken, voorzieningen en mobiliteit - in de stedelijke gebieden, zonder dat dit ten koste gaat van de vitaliteit van het omringende platteland. Op deze manier wordt de verstedelijkingsdruk gecombineerd met behoud van landschappelijke openheid, beheersing van de mobiliteit, en benutting van schaalvoordelen zodat er voldoende draagvlak is voor bovenregionale voorzieningen die de leefbaarheid in de hele provincie ten goede komen. Hierbij wordt gestreefd een evenwichtige spreiding van wonen, werken en voorzieningen over de provincie, met onderkenning van autonome marktprocessen van vestiging en ontwikkeling. Daarmee wordt niet alleen de ruimte geordend, maar wordt ook een bijdrage geleverd aan de ontwikkelingsmogelijkheden van Friesland. In het streekplan wordt het accent expliciet gelegd op concentratie bij de steden binnen de zones – Leeuwarden, Heerenveen, Drachten, Sneek, Harlingen, Joure en Franeker⁷¹ – en niet op concentratie van verstedelijking in de

⁶⁹ Nota Sociaal-Economisch Beleid Provincie Friesland 2003 – 2006.

⁷⁰ Nota Sociaal-Economisch Beleid Provincie Friesland 2003 – 2006.

⁷¹ Daarnaast is Dokkum een stad met een belangrijke verzorgingsfunctie voor heel Noordoost-Friesland op het gebied van zorg, onderwijs en cultuur en krijgt de status van regiostad. ligt niet in kernzone.

zones als geheel. Hierdoor wordt corridorvorming binnen de zones tegengegaan en draagt het landelijke gebied tussen de kernen bij aan een groene, landschappelijke geleding van de verstedelijking binnen de zones.

Voor het platteland geeft het streekplan aan dat er voldoende ruimte moet zijn voor duurzame economische ontwikkeling. Behoud en verdere versterking van de ruimtelijke kwaliteit staat hierbij voorop. Het accent op het landelijke karakter van dit gebied betekent echter niet dat er geen ruimte meer is voor ontwikkeling van wonen en werken. De schaal van ontwikkeling ligt echter op een lager niveau dan in de kernzones. Landschappelijke, natuurlijke en infrastructurele omstandigheden zijn hier meer bepalend voor de ontwikkelingsmogelijkheden. Voor het platteland wordt zoveel mogelijk een multifunctionele ontwikkeling nagestreefd. De provincie wil goede voorwaarden voor de landbouw creëren en daarbij verschillende landschapstypen herkenbaar houden, een samenhangend en robuust netwerk van natuurgebieden realiseren en beschermen, voldoende ruimte voor water inbouwen en een recreatieve ontwikkeling bevorderen die past bij de kenmerken van het gebied en die tegelijk een stevige sociaal-economische drager kan vormen. Het toeristische beleid is voornamelijk gericht op het revitaliseren van de Friese meren, cultuurtoerisme, het verbeteren van de kwaliteit op bedrijfsniveau, meer samenwerking op lokaal en regionaal niveau en het versterken van de toeristisch-recreatieve infrastructuur.

Innovatie

Innovatie draagt in belangrijke mate bij aan de versterking van de concurrentiepositie van het Friese bedrijfsleven. Het is een noodzakelijke voorwaarde voor economische groei, behoud en toename van werkgelegenheid en verdere welvaartsontwikkeling in Friesland. In de praktijk blijkt dat in Friesland voldoende kansen voor vernieuwing aanwezig zijn, maar dat deze kansen onvoldoende worden benut. Het Regionaal Innovatie Programma Friesland (RIPF/Friesland Fernijt) van de Provincie Friesland en de Europese Commissie wil de in Friesland aanwezige kansen voor innovatie daarom beter benutten. Het programma biedt ruimte voor experimentele, risicovolle publiekprivate samenwerkingsprojecten binnen de thema's recreatie en toerisme, ICT en water. Het totale budget voor het programma bedraagt 6 miljoen euro en de looptijd is 2 jaar (2004-2005). Voor het programma is een financiële bijdrage van 3 miljoen euro verkregen uit het EFRO in het kader van het Europese programma 'Innovatieve Acties'. Daarnaast wordt innovatie bij het MKB gestimuleerd door onder meer de subsidieregeling Noordelijke Innovatie Ondersteuningsfaciliteit 2000 (NIOF 2000).

5.6 Consequenties van het beleid

Op Europees niveau heeft het verkleinen van de achterstand van achtergebleven regio's binnen de EU een hoge prioriteit. Friesland ontvangt op basis van het huidige REB steun voor duurzame ontwikkeling van de economie uit verschillende Europese structuurfondsen.

Hoewel het zwaartepunt van Europese steun steeds meer richting Oost-Europa verschuift – en meer geld beschikbaar komt voor achterstandsregio's – blijft geld beschikbaar voor de ontwikkeling van het Friese platteland, voor samenwerking met andere regio's en betere verbindingen en mobiliteit in en tussen regio's.

Het rijk investeert voornamelijk in de versterking van het ruimtelijk-economisch netwerk en de economie in regio's binnen dat netwerk. Het rijk levert nu nog een bijdrage aan de versterking van de noordelijke economie, maar na 2006 richt het beleid zich meer op het benutten van regiospecifieke kansen die de nationale concurrentiepositie versterken en bijdragen aan een innovatieve kenniseconomie. Het rijk zorgt hierbij voor een goede basiskwaliteit, terwijl de regio's zelf hun sterkten en kansen moeten benutten.

Noord-Nederland vormt in het nieuwe beleid de schakel tussen de Randstad en Noordoost Europa en moet zich vooral richten op het verder versterken van bestaande sectoren en het behoud van de landschappelijke kwaliteiten. Friesland zal hierbij moeten inspelen op de nationale prioriteiten die het kabinet heeft vastgesteld.

Het Kompas en waarschijnlijk ook de IPR worden na 2006 beëindigd en dat zal de overheidssteun aan Friesland waarschijnlijk negatief beïnvloeden. Het Waddenfonds kan wellicht bijdragen aan het realiseren van de in het Kompas gestelde doelstellingen.

De overheid beschouwt innovatie in de komende periode als de belangrijkste pijler onder de economische ontwikkeling en wil de kennisontwikkeling door bedrijven en samenwerking tussen kennisinstellingen en bedrijven stimuleren. Wetsus en Energy Valley zijn in de nota Pieken in de Delta opgenomen als economische prioriteiten voor Noord-Nederland. Daarnaast zijn toerisme en recreatie en een duurzame ontwikkeling van steden belangrijke elementen in het overheidsbeleid. Een sterke infrastructuur – met wellicht een snelle verbinding met de Randstad – levert een belangrijke bijdrage aan de aansluiting van Friesland op de Nederlandse en Europese REHS.

Het provinciaal beleid is gericht op een meer doelmatige inrichting van de provincie door een evenwichtige spreiding van wonen, werken en voorzieningen. Concentratie in de kernzones leidt tot een groter draagvlak voor voorzieningen, een aantrekkelijker vestigingsklimaat en minder versnippering van activiteiten. Ook op het platteland moet voldoende ruimte moet zijn voor economische ontwikkeling, maar behoud en verdere versterking van de landschappelijke kwaliteiten heeft hier prioriteit. De Waddenzee heeft een speciale rol in het beleid; vooral als natuurgebied, maar ook op het gebied van economische en recreatieve activiteiten.

Plattelânsprojekten leveren in delen van Friesland⁷² een bijdrage aan de ontwikkeling van het platteland en worden gefinancierd door het Europese LEADER+ programma. In de praktijk blijkt dat Friese gemeentes nauwelijks gebruik maken van de mogelijkheden die het ESF biedt om werklozen aan een baan te helpen⁷³. Vooral Leeuwarden en in minder mate Smallingerland en enkele Noordwest-Friese gemeentes maken gebruik van deze mogelijkheid. Door de administratieve rompslomp en het ontbreken van financiële prikkels blijft er jaarlijks veel Europees geld onbenut.

5.7 Conclusie

In tabel 5.5 wordt bovenstaand overheidsbeleid in een aantal belangrijke kansen en bedreigingen worden samengevat.

Tabel 5.5 Kansen en bedreigingen voor Friesland

<i>Kansen</i>	<i>Bedreigingen</i>
<i>Regionaal beleid</i>	
Europese middelen voor plattelandsontwikkeling en interregionale samenwerking	Verschuiving zwaartepunt Europese steun richting Oost-Europa
Beleid gericht op ontwikkeling eigen potenties	Minder middelen voor wegwerken achterstand: beëindiging Kompas en IPR
Middelen uit het Waddenfonds	
Noord-Nederland schakel Randstad en Noordoost-Europa	
<i>Ruimtelijk beleid</i>	
Versterking van de infrastructuur: ICT, Zuiderzeelijn en Noord-corridor	Nota Ruimte ziet Friesland niet of nauwelijks als economisch gebied erkent
Agglomeratie-effecten door concentratie	
Dichtslibben van Randstad	
Elementen toeristisch recreatief beleid: kust, cultuur, steden, water en natuur.	
Behoeftte aan hoogwaardig wonen	
<i>Bedrijvigheid</i>	
Opkomst van en aandacht voor cluster(benadering)	Verdergaande overgang naar diensteneconomie
Groeipectieven zakelijke dienstverlening	MKB onder druk door e-commerce en grensoverschrijdende concurrentie
Sterke vergrijzing en toename zorg	
<i>Innovatie</i>	
Beleid en middelen gericht op innovatie, kennisuitwisseling en kennisinfrastructuur	R&D wordt steeds belangrijker
Energy valley en waterzuivering	Kenniseconomie vereist hoge innovativiteit en hooggeschoolde arbeid

⁷² Lauwersland, Waddeneilanden, Noardwest Friesland, Zuidwest Friesland, Drents-Friese LEADER+ gebied.

⁷³ Gemeenten laten steungeld Brussel onbenut', Leeuwarder Courant 11-9-04.

6 Analyse

6.1 Inleiding

De drie perspectieven uit hoofdstuk 2 vormen de aanleiding van het onderzoek en daarmee de basis voor de analyse van de sterke en zwakke punten en de kansen en bedreigingen – de SWOT-analyse. Deze SWOT-analyse kan worden verdeeld in drie achtereenvolgende stappen. Stap 1 bestaat uit een capaciteitenanalyse, waarin de elementen van de SWOT-analyse – de sterkten, zwakten, kansen en bedreigingen – eerst worden beoordeeld en vervolgens het belang van alle elementen wordt vastgesteld. In stap 2 wordt gekeken welk van de overgebleven elementen in elk van de drie perspectieven voorkomen. Vervolgens worden in stap 3 per perspectief de relevante sterkten, zwakten, kansen en bedreigingen met elkaar geconfronteerd en wordt een aantal beleidsopties ofwel strategieën geformuleerd. De drie stappen komen in dit hoofdstuk achtereenvolgens aan de orde.

6.2 Capaciteitenanalyse

Om te kunnen bepalen welke sterkten, zwakten, kansen en bedreigingen het meest relevant zijn en welke SWOT-strategieën uiteindelijk de grootste prioriteit hebben, worden de SWOT-elementen eerst nader geanalyseerd. Hierbij wordt gebruik gemaakt van de sterke en zwakke punten uit paragraaf 4.5 en de kansen en bedreigingen uit paragraaf 5.7. In de capaciteitanalyse worden sterkten – of competenties – aan de VRIO-analyse onderworpen, zwakten in drie categorieën verdeeld, kansen naar twee gebieden ingedeeld en bedreigingen nader geanalyseerd⁷⁴.

Sterkten

De sterkten van de provincie kunnen aan de hand van het zogenaamde VRIO⁷⁵-raamwerk worden geanalyseerd. De VRIO-analyse bepaalt in hoeverre sterkten waardevol, schaars en moeilijk te imiteren zijn en of ze door de provincie geëxploiteerd worden en daarmee als onderscheidende competentie kan worden aangemerkt⁷⁶. Daartoe moet een sterkte aan vier eisen voldoen:

- *Value*: Kunnen de sterkten inspelen op externe kansen en bedreigingen? Kunnen de kansen worden geëxploiteerd en de bedreigingen worden geneutraliseerd?
- *Rarity*: In hoeverre beschikken andere provincies niet over deze sterkten?

⁷⁴ Van de Heijden, 1996.

⁷⁵ vrio: value, rarity, imitability, organisation.

⁷⁶ Barney, 2002

- *Imitability*: In hoeverre is het moeilijk voor andere provincies om deze sterkten te imiteren?
- *Organisation*: Ondersteunen de structuur, het beleid en de procedures van de provincie het exploiteren van de waardevolle, schaarse en moeilijk te imiteren sterkten?

De antwoorden op deze vragen bepalen in welke mate de sterkten onderscheidend zijn. De vier vragen kunnen worden samengevoegd in het VRIO-kader, zie tabel 6.1.

Tabel 6.1 Toetsing van de sterkten aan de VRIO-analyse

Sterkten	value	rare	imitability	organs	competentie
Veel ruimte voor wonen, bedrijvigheid, recreatie dichtbij Randstad	ja	nee	ja	ja	ja
Landelijk gebied	ja	nee	ja	ja	nee
Natuur- en recreatiegebieden	ja	ja	ja	ja	ja
Twee complementaire economische kernzones	nee	ja	ja	ja	nee
Goed woon- en werkklimaat	ja	ja	nee	ja	nee
Agribusiness	ja	ja	ja	ja	ja
Industriële sector en MKB	ja	nee	ja	ja	nee
Grote loyaliteit en arbeidsmotivatie	ja	nee	ja	nee	nee
Relatief ontspannen arbeidsmarkt	ja	nee	ja	ja	nee
Veel kennis en innovatieve ideeën bij MKB	ja	nee	nee	ja	nee
Samenwerking met andere noordelijke provincies	ja	nee	nee	ja	nee

Veel provincies buiten de Randstad – met Groningen en Drenthe voorop – beschikken over dezelfde sterkten als Friesland, zoals goed woon- en werkklimaat, landelijk gebied, en daarom zijn veel sterke punten van Friesland niet onderscheidend. Sterkten die wèl als onderscheidende competentie kunnen worden aangemerkt zijn:

- Veel ruimte relatief dicht bij de Randstad (S1);
- Natuur- en recreatiegebieden (S2);
- Aanwezige kennis agribusiness (S3).

Zwakten

De zwakten worden in de volgende drie categorieën verdeeld⁷⁷:

1. Symptoms: zwakten die verbeteren, indien de onderliggende oorzaken worden opgelost;
2. Hygiene weakness: zwakten die zijn ontstaan doordat essentiële factoren die op orde zouden moeten zijn ontbreken; afwezigheid van deze factoren maakt verder economische ontwikkeling moeilijker;

⁷⁷ Van der Heijden, 1996.

3. Structural weakness: zwakten die onderscheidende competenties in de weg staan.

Tabel 6.2 Indeling van de zwakten

Zwakten	Soort zwakte
Gering draagvlak voor voorzieningen in landelijk gebied	Symptom
Traditionele sectorstructuur	Hygiene
Geringe bedrijvendichtheid	Hygiene
Onvoldoende bovenregionale gerichtheid	Structural
Laag aandeel van stuwende bedrijvigheid (zakelijke dienstverlening en logistiek) en groot aandeel quataire sector	Structural
Hoge werkloosheid en lage participatiegraad	Symptom
Laag opleidingsniveau en lage productiviteit.	Hygiene
Relatief sterke vergrijzing en ontgroening	Structural
Laag innoverend vermogen en lage R & D inspanningen	structural
Versnipperde en verborgen innovatie	Symptom

Voornameijk de structurele zwakten zijn van belang voor verdere analyse :

- Onvoldoende bovenregionale gerichtheid (Z1);
- Laag aandeel van stuwende bedrijvigheid en hoog aandeel quataire sector (Z2);
- Laag innoverend vermogen (Z3);
- Relatief sterke vergrijzing en ontgroening (Z4).

Kansen

Kansen

De kansen uit de SWOT-analyse worden ingedeeld in twee verschillende gebieden :

- Portfoliogebeden: met de huidige onderscheidende competenties kunnen deze kansen worden benut;
- Mogelijkheidsgebieden: deze kansen kunnen niet met de bestaande competenties worden benut en daarom moeten nieuwe competenties worden ontwikkeld.

Tabel 6.3 Indeling van de kansen

Kansen	Gebied
Europese middelen voor plattelandontwikkeling en interregionale samenwerking	Mogelijkheid
Beleid gericht op ontwikkeling eigen potenties	Portfolio
Middelen uit het Waddenfonds	Portfolio
Versterking van de infrastructuur: ICT, Zuiderzeelijn en Noord-corridor	Mogelijkheid
Agglomeratie-effecten door concentratie	Portfolio
Dichtslibben van Randstad	Portfolio
Elementen toeristisch recreatief beleid: kust, cultuur, steden, water en natuur.	Portfolio
Behoeftte aan hoogwaardig wonen	Portfolio
Opkomst van en aandacht voor cluster(benadering)	Mogelijkheid
Groeipectieven zakelijke dienstverlening	Mogelijkheid
Sterke vergrijzing en toename zorg	Portfolio
Beleid en middelen gericht op innovatie, kennisuitwisseling en kennisinfrastructuur	Mogelijkheid
Energy Valley en waterzuivering	Portfolio

De volgende portfoliogebeden geven aanleiding tot het ontwikkelen van de competenties van de provincie Friesland:

- Beleid gericht op ontwikkelen eigen potenties (K1)
- Middelen uit het Waddenfonds (K2)
- Toenemende dreiging van dichtslibben van Randstad (K3);
- Behoeftte aan hoogwaardig wonen (K4);
- Elementen toeristisch recreatief beleid: kust, cultuur, steden, water en natuur (K5)
- Sterke vergrijzing en toename vraag naar zorg (K6)
- Energy Valley en waterzuivering (K7)
- Agglomeratie-effecten door concentratie (K8)

Bedreigingen

De bedreigingen uit de SWOT-analyse kunnen de sterkten van Friesland ondermijnen. Daarom is het van belang de bedreigingen nader te analyseren.

Tabel 6.4 Bedreigingen

Bedreigingen

Verschuiving zwaartepunt Europese steun richting Oost-Europa (B1)
Minder middelen beschikbaar voor wegwerken achterstand (B2)
Overheid erkent Friesland niet of nauwelijks als economisch gebied (B3)
Verdergaande overgang naar diensteneconomie (B4)
MKB onder druk door e-commerce en grensoverschrijdende concurrentie (B5)
R&D wordt steeds belangrijker (B6)
Kenniseconomie vereist hoge innovativiteit en hooggeschoolde arbeid (B7)

De eerste drie bedreigingen (B1, B2 en B3) hangen samen met het veranderende ruimtelijk-economische beleid van zowel de Europese als de nationale overheid. Dit vormt dan ook de belangrijkste bedreiging. Daarnaast zijn er een aantal macro-economische ontwikkelingen gaande die samenhangen met de internationalisering van de economie, zoals de overgang naar een kennis- en diensteneconomie (B4, B6 en B7) en de toenemende (internationale) concurrentie (B5).

De belangrijkste bedreigingen kunnen als volgt worden samengevat:

- Gewijzigd overheidsbeleid (B1);
- Internationalisering van de economie (B2).

6.3 Conclusie

In hoofdstuk 1 en 2 zijn drie perspectieven geïntroduceerd en beschreven die mogelijkheden kunnen bieden voor de toekomstige ontwikkeling van de provincie Friesland. De sterkten, zwakten, kansen en bedreigingen die uit de capaciteitanalyse volgen, vormen de basis van de analyse van de perspectieven, zie tabel 6.5⁷⁸. Uit een confrontatie van de relevante sterke en zwakke punten met de kansen en bedreigingen kunnen per perspectief een aantal strategieën worden geformuleerd.

Perspectief wonen, zorg en toerisme (WoZoTo)

Het perspectief wonen omvat de sterktes met betrekking tot de ligging relatief dicht bij de Randstad (S1) en de Friese natuur- en recreatiegebieden (S2). Het dichtslibben van de Randstad leidt tot meer migratie naar omliggende provincies en wonen in een natuurlijke

---

⁷⁸ Hierbij moet worden opgemerkt dat een perspectief niet perse kansrijker is dan een ander alleen op basis van het aantal kansen dat in een perspectief voorkomt.

omgeving wordt steeds aantrekkelijker⁷⁹. Wonen, zorg en recreatie kunnen worden beschouwd als verzorgende sectoren en kunnen daarom de zwakke punten Z2 (het lage aandeel van stuwende bedrijvigheid en hoge aandeel quartaire sector) en Z4 (relatief sterke vergrijzing en ontgroening) ombuigen tot sterke punten⁸⁰. Daarnaast speelt het perspectief wonen in op bijna alle kansen die aansluiten bij de competenties van Friesland: K1, beleid gericht op ontwikkeling eigen potenties; K3, het dichtslibben van de Randstad; K4, de toenemende behoefte aan hoogwaardig wonen; K5 toeristisch recreatief beleid gericht op kust, cultuur, steden, water en natuur en K6, de sterke vergrijzing en de toenemende vraag naar zorg.

Uit de confrontatie van de sterken, zwakten en kansen en bedreigingen volgt de strategie wonen, zorg en toerisme (afgekort WoZoTo): Dit betekent ontwikkeling van hoogwaardige woonvormen in een natuurlijke omgeving met voldoende recreatiemogelijkheden. Vanwege toenemende vergrijzing zal in deze strategie hoogwaardig wonen gecombineerd moeten worden met zorg waarbij zorgvoorzieningen nabij de woonlocaties worden aangebracht. Hierbij valt te denken aan het ontwikkelen van woongemeenschappen voor 55-plussers in combinatie met zogenaamde zorgboulevards⁸¹. Friesland leent zich voor deze strategie, aangezien deze regio rust, ruimte, een fraai en afwisselend landschap en goede ontsluiting naar de rest van Nederland biedt.

Perspectief kernzones

In het perspectief kernzones is opnieuw de ruimte en de nabijheid van de Randstad een relevant sterk punt (S1). Zwak zijn de onvoldoende bovenregionale gerichtheid en het lage aandeel stuwende bedrijvigheid van het bedrijfsleven (Z2 en Z3). Het aandeel van de werkgelegenheid in de zakelijke dienstverlening en de logistiek ligt onder het landelijk gemiddelde. Kansen die betrekking hebben op dit perspectief zijn K1, beleid gericht op ontwikkeling eigen potenties; K2, middelen Waddenfonds; het dichtslibben van de Randstad (K3); en de agglomeratie-effecten door concentratie (K8). Het perspectief 'Kernzones' heeft met beide bedreigingen (B1 en B2) te maken.

Het perspectief kernzones lijkt weinig aan te sluiten op de onderscheidende competenties van de provincie Friesland en heeft vooral te maken met bedreigingen. Op de korte termijn valt van dit perspectief niet veel te verwachten. Op de langere termijn zou een versterking van de infrastructuur door de verdere ontwikkeling van de Noord-corridor, een snelle verbinding met

---

⁷⁹ Uit een inventarisatie van de gemeente Heerenveen bijvoorbeeld blijkt dat veel mensen van buiten Friesland zich gaan vestigen in de Heerenveense nieuwbouwwijk Skoatterwâld. Een kwart van de bouwkavels is verkocht aan mensen buiten Friesland.

⁸⁰ Volgens Trendstudie van K. Penninx doen ouderen het financieel beter dan 35 – 55-jarigen, opleidingsniveau steeds hoger is en ouderen een groot leverancier zijn van vrijwilligerswerk.

⁸¹ woongemeenschappen voor ouderen in Friesland zouden naast de extra werkgelegenheid voor middenstanders en toeleveranciers, 23.5 baan opleveren per gemeenschap van 200 woningen, Van der Woude Group, B.V, p. 19.

de Randstand en liefst ook met Noordoost Europa kunnen bijdragen aan een duurzame groei van de kernzones. De bijbehorende strategie zou dan gericht moeten zijn op de concentratie van economische activiteiten en woningbouw in kernzones – en in beperkte mate daarbuiten. De twee complementaire kernzones moeten zich hierbij vooral richten op stuwende bedrijvigheid (Z2), terwijl het landelijk gebied de lokale bedrijvigheid – vaak in verzorgende sectoren – kan opvangen (K1).

Perspectief kennis & innovatie

Het perspectief Kennis & innovatie heeft de beste perspectieven op de gebied van agribusiness (S3), water (Wetsus) en duurzame energie (Energy Valley, K7). Dit perspectief heeft echter te kampen met de zwakke punten van de provincie: het lage aandeel stuwende bedrijvigheid, het grote aandeel van een weinig innovatieve quartaire sector (Z2) en het relatief lage innoverende vermogen van het Friese bedrijfsleven (Z3). De ontwikkeling van dit perspectief zou inspelen op beide bedreigingen, het gewijzigd overheidsbeleid (B1) en de internationalisering van de economie (B2). Dit perspectief betekent echter wel dat de Friese economie grondig moet worden gemoderniseerd en men innovatie in alles sectoren moet stimuleren, waarbij wel de meeste aandacht uitgaat naar de kennisintensieve clusters met een hoog innovatievermogen. Alleen dan kan de economie zich provinciebreed duurzaam ontwikkelen. De sleutelgebieden Agribusiness, Water en Duurzame energie, maar ook de speerpuntsectoren en andere clusters kunnen een belangrijke rol spelen in de ontwikkeling van de Friese economie, terwijl ook kleinere innovatieve projecten extra aandacht verdienen. De strategie die richt zich op de competenties van de provincies is het ontwikkelen van kennis en innovatie in agribusiness, water en energie. Hierbij moet de kennisuitwisseling tussen bedrijven, kennisinstellingen en overheden - in combinatie met een betere kennisinfrastructuur - worden verbeterd.

Tabel 6.5 Analyse van de perspectieven aan de hand van de SWOT- elementen⁸²

	Perspectief Wonen	Perspectief Kernzones	Perspectief Kennis & innovatie
<i>Sterkten</i>			
S1 Veel ruimte en nabijheid de Randstad	x	x	
S2 Natuur en recreatiegebieden	x		
S3 Aanwezige kennis agribusiness			x
<i>Zwakten</i>			
Z1 Onvoldoende bovenregionale gerichtheid		-	
Z2 Laag aandeel stuwende bedrijvigheid (zakelijke dienstverlening, logistiek) en hoog aandeel quataire sector	x	-	-
Z3 Laag innoverend vermogen			-
Z4 Relatief sterke vergrijzing en ontgroening	x		
<i>Kansen</i>			
K1 Beleid gericht op ontwikkeling eigen potenties	x	x	
K2 Middelen Waddenfonds		x	x
K3 Toenemende dreiging van dichtslibben van Randstad	x	x	
K4 Behoefte aan hoogwaardig wonen	x		
K5 toeristisch recreatief beleid: kust, cultuur, steden, water en natuur	x		
K6 Sterke vergrijzing en toename vraag naar zorg	x		
K7 Energy Valley en waterzuivering			x
K8 Agglomeratie-effecten door concentratie		x	
<i>Bedreigingen</i>			
B1 Gewijzigd overheidsbeleid		-	x
B2 Internationalisering van de economie		-	x

⁸² Een 'x' geeft aan de sterkte, zwakte, kans of bedreiging positief bijdraagt aan de ontwikkeling van het perspectief en een '-' dat het negatief inwerkt op het perspectief.

Literatuurlijst

Boeken & publicaties

- Barney, Jay B., 2002. *Gaining and sustaining competitive advantage*, Prentice Hall.
- Cooper, Donald R., Schindler. Pamela S., 2003. *Business Research Methods*, McGraw-Hill.
- Daft, Richard L., 2001. *Organization Theory and Design*, Thomson/South-Western.
- Heijden, van der K., 1996. *Scenarios: the art of strategic conversation*, Wiley.
- Johnson G., Scoles K., 1993. *Exploring Corporate Strategy*, Prentice Hall.
- Thompson, Arthur A., Strickland, A.J., 2003. *Strategic Management*, McGraw-Hill.
- Yuill, D., 2003. *Regional Policy in the Regions: An International Comparison*, European Policies Research Centre.
- Dingena, M. 'Bruikbare SWOT vereist het lef om te kiezen', *M@n@gement Consultant en MEC Marketeer*, juni 1998.

Rapporten

- Aanpak: Woonconcept actieve senioren Friesland*, Van der Woude Group B.V., 2004.
- De economische hittekaart van Nederland*, Bureau Louter, 2003.
- Derde Cohesierapport*, Europese Commissie. Bureau voor officiële publicaties der Europese Gemeenschappen, Luxemburg, 18 februari 2004.
- EROP, Europees Ruimtelijk Ontwikkelingsperspectief*, Europese Commissie. Bureau voor officiële publicaties der Europese Gemeenschappen, Luxemburg, mei 1999.
- Hot Spots 2002, Regionale patronen van de nationale innovatie-instrumenten*, Senter, Oktober 2003.
- In actie voor innovatie, Aanpak van de Lissabon-ambitie*, Ministerie van Economische Zaken, Oktober 2003.
- In actie voor innovatie, De Nederlandse kenniseconomie naar de Europese top*, Ministerie van Economische Zaken, oktober 2003.
- Kadernota Streekplan Friesland 2005-2015, Om de kwaliteit fan de romte*, provincie Fryslân, januari 2004.
- Koers op het Noorden 2004*, Samenwerkingsverband Noord-Nederland, Groningen, september 2004.
- Kompas voor het Noorden*, Samenwerkingsverband Noord-Nederland, 1999.
- Landelijk wonen*, Ruimtelijk Planbureau, Den Haag, 2003.
- Mid Term Review Kompas voor het Noorden*, Ecorys/NEI, 2003.
- Pieken in de Delta; Gebiedsgerichte Economische Perspectieven*, Ministerie van Economische Zaken, directie Ruimtelijk Economisch beleid, juli 2004.
- Niet door groei alleen, hoofdlijnen van het beleid van de Kamer van Koophandel Friesland voor de periode 2003-2006*, Kamer van Koophandel Friesland, november 2002.

- Noordelijke Arbeidsmarkt Verkenning 2005*, Rijksuniversiteit Groningen, 2004.
- Nota Mensen, Wensen, Wonen*, ministerie van VROM, november 2000.
- Nota Ruimte*, Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu, april 2004.
- Nota Ruimtelijk Economisch Beleid*, Ministerie van Economische Zaken, juni 1999.
- Nota Sociaal-Economisch Beleid Provincie Fryslân 2003 – 2006*, Provincie Friesland.
- Over sterkten, ijle ruimte en Schumpeter-clusters*, adviesbureau Prisma, augustus 2004.
- Plan van Aanpak Friese Meren*, Provincie Fryslân, december 2000.
- Productiemilieu Friesland 2015*, Thomas de Jong, Kamer van Koophandel Friesland, augustus 2004.
- Regionaal economisch beleid in de toekomst*, C.C. Bijvoet, C.C. Koopmans, Stichting voor Economisch Onderzoek der Universiteit van Amsterdam in opdracht van het Ministerie van Financiën, ten behoeve van het Interdepartementaal Beleidsonderzoek (IBO) Regionaal Economisch Beleid, 2004.
- Regionaal Economische Verkenningen 2002 Groningen, Friesland en Drenthe*, Rijksuniversiteit Groningen.
- Regiovisie Stadsregio Leeuwarden-Westergozone*, BVR, Rotterdam, november 2002.
- Ruimte voor de Wadden*, Adviesgroep Waddenzeebeleid, maart 2004.
- Statistisch jaarboek voor het Noorden*, Kamers van Koophandel en Fabrieken in de drie noordelijke provincies, juli 2004.
- Strategische agenda voor Noord-Nederland 2007-2013*, SNN, januari 2005.
- Structuurschets A7*, februari 2001.
- Ten dienste van de regio's*, Europese Commissie. Bureau voor officiële publicaties der Europese Gemeenschappen, Luxemburg, 2004.
- Trendstudie Ouder worden we allemaal*, K. Penninx, in: *Aanpak, Woonconcept actieve senioren Friesland*, Van der Woude Group B.V., 2004.
- Uitgevonden in het Noorden*, Verenigde Groningen, 2004.
- Vernieuwde Toeristische Agenda*, Ministerie van Economische Zaken, oktober 2003.
- Voorontwerp Regiovisie Stadsregio Leeuwarden-Westergozone*, november 2002.
- Voorstellen Sleutelgebieden-aanpak, Ambitie, excellentie en actie*, Innovatieplatform, oktober 2004.

Geïnterviewde personen

10 januari 2005	Drs. F.G. Stel, projectmanager N.V. NOM
17 januari 2005	Prof. dr. J. Oosterhaven, Hoogleraar regionale economie, Faculteit der Economische Wetenschappen Rijksuniversiteit Groningen
19 januari 2005	Drs. E. Wind, Sectormanager Regiostimulering, beleid en projecten Kamer van Koophandel Friesland

Websites & artikelen

www.europa.eu.int

www.ez.nl

www.fryslan.nl

www.kvk.nl

www.snnonline.nl

www.vrom.nl

Verschillende (kranten)artikelen

Lijst van gebruikte afkortingen

BOM	Brabantse Ontwikkelingsmaatschappij
BRP	Bruto Regionaal Product
CBS	Centraal Bureau voor de Statistiek
EFRO	Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling
EHS	Ecologische hoofdstructuur
ELFPO	Europees Landbouwfonds voor Plattelandsontwikkeling
EOGFL	Europees Oriëntatie- en Garantiefonds voor de Landbouw
EROP	Europees Ruimtelijk Ontwikkelingsperspectief
ESF	Europees Sociaal Fonds
EU	Europese Unie
EZ	Economische Zaken
FES	Fonds Economische Structuurversterking
FIOV	Financieringsinstrument voor de Oriëntatie van de Visserij
FWA	Friese Wateralliantie
GLB	Gemeenschappelijk Landbouwbeleid
GSB	Grotestedenbeleid
HBO	Hoger beroepsonderwijs
IBO	Interdepartementaal Beleidsonderzoek
IBW	Interprovinciaal Beleidsplan Waddenzeegebied
ICES	Interdepartementale Commissie voor Economische Structuurversterking
ICT	Informatie- en communicatietechnologie
IPR	Investeringspremieregeling
KIS	Kennisinfrastructuur
LEADER	Liaison Entre Actions de Développement de l'Economie Rurale
LIOF	Limburgse Investerings- en Ontwikkelingsmaatschappij
MKB	Midden- en kleinbedrijf
NAM	Noordelijke Aardolie Maatschappij
NOIF	Noordelijke Innovatie Ondersteuningsfaciliteit
NOM	Noordelijke Ontwikkelingsmaatschappij
OTO	Onderzoek en technische ontwikkeling
OV	Openbaar Vervoer
R&D	Research & development
REB	Regionaal economisch beleid
REHS	Ruimtelijk-economische hoofdstructuur
RIPF	Regionaal Innovatie Programma Friesland
ROM	Regionale ontwikkelingsmaatschappij
SNN	Samenwerkingsverband Noord-Nederland
SEAN	Sociaal Economische Adviesraad voor het Noorden
SWOT	Strengths, weaknesses, opportunities, threats
TEN	Trans-Europees netwerk
VROM	Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu
WO	Wetenschappelijk onderwijs
ZZL	Zuiderzeelijn

Verklarende woordenlijst

Basiskwaliteit	Een door de overheid vastgestelde, heldere ondergrens op het gebied van bijvoorbeeld veiligheid, milieu, verstedelijking, groen en water
Cluster	Een duidelijke geografische geconcentreerd en sterk onderling verweven netwerk van bedrijven, dienstverleners en kennisinstellingen dat onderling samenwerkt met een duidelijk strategisch doel
Communautair initiatief	Europees initiatief dat in de gehele EU van toepassing is, maar door de afzonderlijke lidstaten wordt gecoördineerd
Corridor	Keten van gebieden die zich met name ontwikkelen langs belangrijke infrastructurele verbindingen (weg, water, rail).
Economisch kerngebied	Nationaal grootstedelijk gebied waarin de belangrijkste economische activiteiten en mainports zijn geconcentreerd.
Economische kernzone	Regionaal bundelingsgebied waarin bedrijvigheid, woningbouw en mobiliteit worden geconcentreerd
Faseverschil	Achterstand in economische ontwikkeling van de drie noordelijke provincies ten opzichte van het landelijk gemiddelde
Innovatie	Vernieuwing die neerslaat in producten, diensten, processen of organisatievormen
Kompas voor het Noorden	Ontwikkelingsprogramma om de economische achterstand van Noord-Nederland weg te werken en economische groei te stimuleren
Regionaal economisch beleid	Niet-generiek beleid van de overheid, gericht op regio's
Samenwerkingsverband Noord-Nederland	Bundeling van gemeenschappelijke bestuurlijke activiteiten van de provincies Drenthe, Friesland en Groningen
Stimuleringsregio	Achterstandsregio
Structuurfonds	Europees fonds van steunmiddelen in het kader van regionale ontwikkeling
Stuwende sectoren	Sectoren die meer dan de helft van hun producten buiten de eigen regio afzetten en daardoor inkomsten van buiten

de regio genereren. Over het algemeen worden industrie, groothandel, zakelijke dienstverlening en transport en communicatie als stuwend beschouwd.

Verzorgende sectoren

Sectoren die hun producten met name binnen de eigen regio afzetten (dus niet-stuwend). Tot de verzorgende sectoren worden landbouw en visserij, bouw, detailhandel en horeca, onderwijs, overheid en zorg gerekend.

Publicaties⁸³ van de Wetenschapswinkel Economie & Bedrijfskunde

- EC 96 E. Beumers, *Beslissende (f)actoren voor hennepsteelt, onderzoek naar het achterwege blijven van hennepsteelt voor de papierindustrie in de Veenkoloniën*, 1997.
- EC 98-I K.J. Driessen, *Internationale uitbesteding door de KLM*, 1997.
- EC 98-II A.M.S. den Ouden, H.B.G. Gelling, *Economische betekenis van een groeiend Schiphol voor bedrijven*, 1997.
- EC 99 M.B.W. Hazewinkel, R.T. Postma, *Financiering monumentenzorg, onderhoud versus restauratie*, 1997.
- EC 100 R. Enting, *Subsidieverdeling voor het stads- en streekvervoer: doelstellingsbewust?*, 1997.
- EC 101 R. Schultink, *Lokale Agenda 21, beleid en indicatoren voor duurzaamheid*, 1997.
- EC 102 drs. F.J. Sijtsma, drs. D. Strijker, M.L.A.W. Hoefsloot, *Duurzame ontwikkeling in het Waddengebied, een methode voor het afwegen van economie, natuur, milieu en landschap*, 1998.
- EC 103 drs. M.J.H. van Onna, *Kwaliteitsmeting in de economische wetenschap, een goede econoom is meer dan een goede onderzoeker*, 1998.
- EC 104 A. Heine, M. Maatman, *Maatschappelijk verantwoord ondernemen, een analyse van de jaarverslagen van de 25 grootste Nederlandse ondernemingen*, 1998.
- EC 105 R. Hilgenga, *Kennisvergroting in het Roemeense midden- en kleinbedrijf, de rol van de ontwikkelingsprogramma's van de Europese Unie*, 1998.
- EC 105 ing. K. Bettels, drs. F.J. Sijtsma, *Het Emssperrwerk, een evaluatie op duurzaamheid van een waterkering in de Ems*, 1998.
- EC 107 J.W. Boven, *Markt voor natuurvoeding: een supermarkt, de toekomstige ontwikkeling van het netwerk van biologische voedingsmiddelen*, 1998.
- EC 108 J. Idema., *Stock Markets in Transition Economies, the case of the Tallinn stock exchange, Estonia*, 1998.
- EC 109 P.A.M. Lohle, *Arbeidspool, een (arbeidsmarkt)instrument om flexibiliteit en bestaande zekerheid te combineren*, 1999.
- EC 110 A.P. Postma, drs. F.J. Sijtsma, drs. T.M. Stelder en drs. D. Strijker, *De concurrentie-kracht van Weststellingwerf, een economisch-ruimtelijk perspectief*, 1999.
- EC 111 R. de Veer, *Bank stability in transition economics, case study Estonia*, 1999.
- EC 112 R.J. Suhlman, m.m.v. drs. F.J. Sijtsma, *Financiering van monumentale kerken – Verkenning van de effecten van overheidsbeleid*, 1999.
- EC 113 H. Dijk, *Ware Woorden of Schone Schijn? – De betrouwbaarheid van uitlatingen over Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen*, 2000.
- EC 114 W. Dijkstra, *Water zonder grenzen, internationalisering van de Nederlandse watersector*, 1999.
- EC 115 R.P. Brouwer en O.P. Smid, *Magnesiumproductie in de Eemsmond, vorming van clusters van bedrijvigheid rondom magnesiumproductie*, 1999.
- EC 116 A.P. Postma, *Ecologische voetafdruk, betekenis en bruikbaarheid*, 2000.
- EC 117 G. Ypma, *Een onderzoek naar streekgbonden producten in het Waddengebied*, 2001.
- EC 118 G. Molema en P. Olthof, *Vermarkting van dorplandschappen*, 2001.
- EC 119 D. de Jong, *Verstand van Zaken? - Over wetenschap, waarheid en verwaring*, 2001.

⁸³ Publicaties in de reeks Publicaties van de Wetenschapswinkel voor Economie & Bedrijfskunde hebben een EC nummer, krijgen een ISBN nummer en worden uitgebracht op klein formaat, gebrocheerd. Publicaties uitgebracht in de werkdocumenten reeks hebben een WD nummer, krijgen geen ISBN nummer en worden uitgebracht op A4 formaat met een metalen ringband.

- EC 120 E. Bruning, S.Jansen, M. Kasper, drs. E. Kamphuis (red.), *Formule Trendbreuk voor EKO-verkoop: Trendy of Trend?*, 2001.
- EC 121 M. Broekhof, *Transparency in the pharmaceutical industry - a cost accounting approach to the prices of drugs*, 2002.
- EC 122 E. Kamphuis, *Organic Flower Bulbs from Holland, Outlook for the French Market*, 2002
- EC 123 B. Hilbrands, J. van Veen, drs. E. Kamphuis (red.), *Gastouder gezocht! Strategieën voor kleinschalige en flexibele kinderopvang*, 2002.
- EC 124 A.W. Brouwer, D. Dijkema, *Microfinance Dilemma: The Case of Bandung, Indonesia*, 2002.
- EC 125 D. Kuipers, *Bouwen aan duurzaamheid, een onderzoek onder Nederlandse gemeenten naar de invoering van de statiegeldregeling voor het stimuleren van duurzaam bouwen op vrije kavels*, 2002.
- EC 126 drs. F.J. Sijtsma, drs. P. Hogendoorn, drs. G. J. Hoogstra, drs. C.-J. Pen, prof. dr. P.H. Pellenbarg m.m.v. Sytse Duiverman, *Uitgifte van bedrijventerreinen op het Friese platteland*, 2002.
- EC 127 Rinze Anne van der Sluis, *Tussen Mens en Machine, Over de toegankelijkheid van het betalingsverkeer in relatie tot ouderen*, 2002.
- EC 128 Michiel Nijboer, *Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen in Fryslân. Omgaan met stakeholders in theorie en praktijk*, 2002.
- EC 129 Leon Boerboom, *Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen in Fryslân. Een analyse van de jaarverslagen van 16 grote Friese bedrijven*, 2002.
- EC 130 Jacob de Vries, *Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen in Fryslân. Een analyse van bedrijfscodes*, 2003.
- EC 131 Renate Bieleman, *Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen in Fryslân. Een analyse van de berichtgeving over bedrijven in de krant*, 2002.
- EC 132 Elisa Ninke Staal, *Microfinance of Housing. The Case of Nicaragua*, 2003.
- EC 133 Auke Jan Martens, Paul van der Laan, Elise Kamphuis (red.), *Goed gekeurd hout. Hoe kan het marktaandeel van gecertificeerd hout worden vergroot?*, 2003.
- EC 134 Catrinus J. Jepma, Elise Kamphuis (eds.), *Developing Countries and GATS*, 2003.
- EC 135 Friso de Jong, *Telecommunications reform in Mexico. An in-depth analysis on the socio-economic consequences of liberalisation of Mexico's telecom services industry*, 2003.
- EC 137 Melchior Bauer, *Microfinance for housing in Nicaragua: is joint-liability an effective mechanism?*, 2004.
- EC 138 Patricia Eijgelaar, Johan Feikens, *De helpende hand. Effectiviteit adviezen Ondernemersklankbord aan het MKB*, 2004.
- EC 140 Evert-Jan Veldkamp, *Het toegevoegde waarde overzicht in het jaarverslag. Een analyse van het maatschappelijk nut*, 2003.
- EC 142 Gertjan Laan, *Investeren in breedband internet. Kosten-baten verkenning van verschillende alternatieven voor de gemeente Eemsmond*, 2004.
- EC 143 Annechien Pronk, *Ondernemerskompas: boekt men winst uit ervaring? Evaluatie van ondersteuning van startende ondernemers met mentoren door de drie Noordelijke Kamers van Koophandel*, 2004.
- EC 144 Niels Roek, *Duurzaam ondernemen integreren in het management-informatiesysteem: de case Gasunie*, 2004.
- EC 145 Kristel Ravenhorst, *Een cadeau met een goed doel. Een onderzoek naar het gebruik van de cadeaubon van de Wereldwinkel*, 2004.
- EC 146 Frank Dijkstra, *Balans in de bestuurlijke informatievoorziening van de Landelijke Vereniging van Wereldwinkels*, 2004.

- EC 147 Marjolein Vijver, *NEWS! Taking it to another level! A research into how the national associations of European World Shops can increase their professionalisation*, 2004.
- EC 148 Christine Olijve, Eveline Smit, Doenja de Vries, *Milieu...??? Ik kom uit een voortreffelijk milieu. Onderzoek naar milieubewustzijn onder de Drentse bevolking*, 2004.
- EC 149 Klaas Kooistra, Rob de Vries, *Geef gas met aardgas. Onderzoek naar de economische haalbaarheid van rijden op aardgas in Noord-Nederland*, 2004.

Werkdocumenten

- WD 2000-1 drs. Frans J. Sijtsma, Prof. dr. P.H. Pellenbarg en drs. K.G. Lugtenborg, *Naar een goed besluit over vier Friese musea*, 2000.
- WD 2000-2 drs. Elise Kamphuis (red.), *Komt EKO van de grond?, De verwerkingscapaciteit van biologische producten in Noord Nederland*, 2000.
- WD 2000-3 dr. D. Strijker, Prof. dr. D.-J.F. Kamann, drs. F.J. Sijtsma, *Bioraffinage in Noord-Nederland*, 2000.
- WD 2001-1 U. Futh, drs. F.J. Sijtsma, *Nieuwe kansen voor de Nijkans. Mogelijkheden voor kuuroord spin-off bij de ontwikkeling van het bedrijfsterrein de Nijkans in Nieuweschans*, 2001.
- WD 2001-2 U. Futh, *Meten van natuurwaarden in Duitsland*, 2001.
- WD 2001-3 H. Tschochohei, *Do people in developing countries have limited access to essential drugs? The pattern of global supply of pharmaceuticals*, 2001.
- WD 2001-4 C. Boersma, *Economic issues of antimalarial diagnostics and therapeutics in sub-Saharan Africa*, 2001.
- WD 2002-1 drs. F.J. Sijtsma, M. Broekhof, Prof. dr. J. van Dijk, drs. G.J. Hoogstra, *IKO en PRIKK: Stimulans voor economische activiteit op het Fries-Groningse platteland? Een evaluerend onderzoek naar de IKO en PRIKK regelingen voor investeringen van het kleinbedrijf*, 2002.
- WD 2002-2 drs. F.J. Sijtsma, drs. P. Hogendoorn, drs. G. J. Hoogstra, drs. C.-J. Pen, prof. dr. P.H. Pellenbarg m.m.v. Sytse Duiverman, *Bijlagenrapport bij Uitgifte van bedrijventerreinen op het Friese platteland*, 2002.
- WD 2002-3 Bauke Visser, *Bedrijventerreinen tussen droom en daad: Symbioses en utility sharing. Samenwerkingsverbanden op bedrijventerreinen vanuit een bedrijfskundig perspectief*, 2002.
- WD 2002-4 Renate Bieleman, Leon Boerboom, Michiel Nijboer, Jacob de Vries, drs. Frans J. Sijtsma (redactie), *Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen in Fryslân, Samenvatting*, 2002.
- WD 2002-5 drs. Frans J. Sijtsma, prof. dr. P.H. Pellenbarg, *Concurrentie-analyse Europark Coevorden*, 2002
- WD 2003-3 drs. Frans J. Sijtsma, *Economische gevolgen van de PKB Waddenzee in de Kop van Noord-Holland. Een beoordeling van het ECORYS-NEI rapport*, 2003.
- WD 2004-1 dr. D. Strijker, *Opmerkingen bij het PPO-rapport 'Glastuinbouw in de gemeente Eemsmond'*, 2004